

# Περί επιδιώξεως του τέλειου



Περί επιδιώξεως του τέλειου, της τελειότητας και της τέλειας καταστάσεως υπάρχουν πολλά να ειπωθούν, τα οποία θα προσπαθήσουμε να αναλύσουμε εδώ όσο το δυνατόν σαφέστερα. Η ίδια η λέξη «τέλειος» μας παραπέμπει στη λέξη «τέλος». Η κατάληξη «-ειος» δείχνει την μετατροπή ουσιαστικού σε επίθετο, π.χ. οίκος - οικείος. Έτσι, το τέλειο όντως είναι τέλος. Η επίτευξη του τέλειου μας οδηγεί σε ένα τέλος, η

αναζήτηση της υπέρτατης ευχαρίστησης τελειώνει («τέλειος» + «-ώνω», ρήμα ενεργητικής φωνής, φέρω σε πέρας μια εργασία, οδηγώ μια κατάσταση στο τέλειο), αφού έχει ήδη επιτευχθεί η βέλτιστη για μας κατάσταση. Έχει εκπληρωθεί ο σκοπός, είναι πληρωμένος, έχει όλα τα μέρη του, είναι πλήρης. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με το ετυμολογικό λεξικό του Σταύρου Βασδέκη, η ετυμολογία της λέξης «τέλος» είναι η ακόλουθη: «Τέλος: [τανύω, τείνω, εκτείνω=εξαπλώνω, μακρύνω (στο έπακρο=τέλος), τείνω την χορδή του τόξου μου για να πετύχω τον σκοπό μου, στόχο μου (τέλος=σκοπός, εκπλήρωση, δασμός, η διαμοίραση λείας, διανομή μετά το πέρας του κυνηγιού). Δηλαδή η ρίζα ταν- > τεν- (α>ε) > τελ- (ν>λ) > τέλος]- ο επιτευχθής σκοπός, εκπλήρωση, εκτέλεση (βλ. ου-τά-ω), εντέλεια, τελειότητα, πέρας, αρχή, αξίωμα, φόρος, δασμός, υπούργημα, έργο, στον πληθ., προσφορές ή ιερές τελετές οφειλόμενες στους θεούς, ο γάμος, όπως το τελευτή, θάνατος, η κυρία υπόθεση, το βραβείο στους αγώνες», όπου βλέπουμε πως πέρα από τις γνωστές σημασίες της λέξεως (ολοκλήρωση, λήξη και σκοπός), είναι ενδιαφέρουσες κι οι ακόλουθες, λιγότερο γνωστές:

- Της αρχής, του αξιώματος, του υπουργήματος, της απόλυτης εξουσίας, όπως αποτυπώνεται στην φράση «οι εν τέλει» (=όσοι κατέχουν εξουσία ή αξίωμα, οι αξιωματούχοι, πολιτικοί ή στρατιωτικοί),
- Του στρατιωτικού σώματος, λόχου ιππέων, της μοίρας πλοίων, και γενικά της μερίδας (για παράδειγμα της διαμοίρασης λείας),
- Της θυσίας, της θρησκευτικής προσφοράς, αφού κι η λέξη «τελετή» προέρχεται από το «τέλος»,
- Του δασμού, της δαπάνης, όπως λέμε «τέλος κυκλοφορίας», αλλά και «ευτελής» και «πολυτελής».

Οι τρεις αυτές σημασίες του τέλους έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον γιατί το

συσχετίζουν με την εξουσία (πολιτικά και στρατιωτικά αξιώματα), την θρησκεία και το χρήμα, τα οποία αποτελούν την αγία κι αδιαίρετη τριάδα του Συστήματος. Θα επανέλθουμε στην παρατήρηση αυτή αργότερα. Από εννοιολογικής πλευράς, καλύτερο ορισμό για την έννοια του τέλειου δεν θα μπορούσαμε να βρούμε πουθενά αλλού παρά στον Αριστοτέλη: «Τέλειον: 1ον) το έχον πάντα τα μέρη του, 2ον) ό,τι έφθασε εις το άκρον και εν γένει ό,τι δεν ημπορεί να υπερβληθεί υπό άλλου εις το είδος του, λ.χ. τέλειος ιατρός, αυλητής, λέγονται, όταν δεν έχωσι καμμίαν έλλειψιν της προσήκουσης εις αυτούς αρετής. Μεταφορικώς λέγεται και συκοφάντης τέλειος, κ.λπ., 3ον) ό,τι έχει αγαθό τέλος (σπουδαίον), διότι η τελειότης έγκειται εις το τέλος, τον σκοπόν» (Αριστοτέλους Περί Ψυχής, προλεγόμενα Π. Γρατσιαίου, εκδόσεις Φέξη).

Κατά πόσο όμως γνωρίζουμε την ύπαρξη του τέλειου; Τι ακριβώς είναι αυτό και πώς ξέρουμε ότι κάτι θα είναι τέλειο και για μας τους ίδιους; Το κυριότερο ερώτημά μας είναι αν όντως υπάρχει αυτό το τελικό (πραγματικό) τέλος στο οποίο η ζωή μας θα σταθεροποιηθεί και θα πάψει να εξελίσσεται. Δηλαδή θα κρίνουμε εκείνους τους τελικούς σκοπούς (στόχους ζωής) που θέτουν μερικοί άνθρωποι και ο ορίζοντάς τους είναι μακροπρόθεσμος. Η επιδίωξη του τέλειου αποτελεί ένα όνειρο, για κάποιους όνειρο ζωής. Όνειρα κάνουν οι κοιμισμένοι, αυτοί που δεν βλέπουν κι αναγνωρίζουν την πραγματικότητα, και οι «κοιμισμένοι» που είναι πεθαμένοι και περιμένουν να αναστηθούν. Κάνουν όνειρα ζωής γιατί δεν ζουν, επιθυμούν αυτό που δεν έχουν σήμερα. Ο Ύπνος είναι δίδυμος αδερφός του Θανάτου, παιδιά της Νύχτας και οι δύο, κι επομένως στα τυφλά κινούνται όσοι βρίσκονται μακριά από το αγαθό φως του Ήλιου και δεν το χαίρονται. Η κίνηση στο σκοτάδι δεν αποτελεί πρόοδο και κάθε δράση σε αυτό καλύπτεται από πέπλο μυστηρίου που ενισχύει την άγνοια. Αφύπνιση λοιπόν χρειαζόμαστε για ξεσκεπάσουμε κάθε πλάνη που μας επέβαλαν ή δημιουργήσαμε από μόνοι μας.

Η επιδίωξη του τέλειου αποτελεί μια επιθυμία, αναβολή για το μέλλον μιας ευχαρίστησης. Το τέλειο είναι η προβολή στο μέλλον μιας ιδανικής κατάστασης η οποία θα μας κάνει ευτυχισμένους ή πιο ευτυχισμένους όταν επιτευχθεί. Όπως και νά 'χει, κάθε στοχοποίηση έχει ως αποτέλεσμα την επικέντρωση των προσπαθειών μας σε μια διάσταση διαφορετική από την πραγματική και την αλλοιθωρία, γιατί αντί να κοιτάμε ευθεία στο παρόν κοιτάμε ταυτοχρόνως δεξιά κι αριστερά προς το παρελθόν και το μέλλον: στο μεν πρώτο (εμπειρίες παρελθόντος) γιατί με τη βοήθειά του θα μπορέσουμε να φτάσουμε στο επιθυμητό, δεύτερο, μέλλον. Η ενασχόληση αυτή με το παρελθόν δεν γίνεται όμως υπό αίσθημα ευγνωμοσύνης

και σεβασμού προς το περιεχόμενό του αλλά με μοναδικό σκοπό την εξυπηρέτηση των μελλοντικών μας σχεδίων. Κι επειδή, *«Είναι αχάριστη προς τα περασμένα αγαθά η φράση που λέει: “Ατένιζε το τέρμα μιας μακρόχρονης ζωής”»* (Επίκουρου Προσφώνησις 75), εμείς θα πρέπει να βρισκόμαστε σε μια πιο ελεύθερη κι αυτάρκη θέση όπου θα αναγνωρίζουμε ειλικρινώς κι ευκρινώς το παρελθόν μας και θα χρησιμοποιούμε τη γνώση και συναισθήματα (θετικά κι αρνητικά) που μας δημιουργεί στη τωρινή πραγματικότητα ώστε να είμαστε διαρκώς ικανοποιημένοι από τη ζωή και να μην εξαρτάται η ευτυχία μας από τον παράγοντα χρόνο. Κι όπως λέει ο Σενέκας: *«Η ζωή των ανόητων είναι αχάριστη προς τα περασμένα αγαθά και ανήσυχη: προβάλλει τα πάντα στο μέλλον, προετοιμάζεται διαρκώς για να ζήσει»*.

Επίσης, όλοι πιστεύουν πως είναι καλοί κι άξιοι, και στο τέλος θα δικαιωθούν. Κοιτάνε μονόπλευρα το ζήτημα και μια σφαιρική αντίληψη τους προκαλεί φόβο, ναυτία κι απελπισία. Δεν λαμβάνουν υπόψη την πιθανότητα αποτυχίας κι ούτε είναι ικανοί να αντιμετωπίσουν την αποτυχία σε περίπτωση εμφάνισής της. Το μόνο που θα μπορέσουν να κάνουν τότε είναι να θέσουν νέους σκοπούς για να ανακτήσουν το χαμένο έδαφος μη σκεπτόμενοι ότι μπορεί να παλεύουν για άγνονη γη, συμπεριφορά αναμενόμενη αφού συναρπάζονται περισσότερο από την ιδέα της επιθυμίας τους παρά από το πραγματικό περιεχόμενό της. Παρ' όλα αυτά, κάποιιοι άνθρωποι συνεχίζουν να προσκολλώνται υπερβολικά στα αγαθά που το μέλλον κι ο χρόνος τους υπόσχονται σε βαθμό που να μιλάμε για θεοποίησή τους. Είναι καλύτερο να ακούσουμε τον Επίκουρο, ο οποίος στην επιστολή του προς τον Μενοικέα γράφει: *«Πρέπει να θυμόμαστε ότι το μέλλον δεν είναι ούτε εντελώς δικό μας ούτε κι εντελώς ξένο μας, ώστε μήτε να περιμένουμε με βεβαιότητα ότι θα έρθει μήτε να απελπιζόμαστε ότι σίγουρα δε θα έρθει»*. Πρέπει να απολαμβάνουμε το σήμερα, να διατηρούμε τους εαυτούς μας υγιείς και χαρούμενους ώστε να αντιμετωπίσουμε με επιτυχία κάθε πρόκληση του μέλλοντος. Γιατί εκείνος που χρειάζεται ελάχιστα το αύριο το πλησιάζει με μεγαλύτερη ευχαρίστηση.

Επίπονος είναι ο εντοπισμός κι ο λεπτομερής σχεδιασμός της πορείας που επιθυμεί κάποιος να ακολουθήσει στη ζωή του για να μπορέσει να πει στο τέλος της: *«Είμαι επιτυχημένος»*. Για την επίτευξη του τέλειου δεν είναι απαραίτητη μόνο η γνώση του τελικού σκοπού αλλά και των μέσων εκείνων που θα μας οδηγήσουν σε αυτό, η γνώση της αιτιώδους συνάφειας. Η ακριβής διάκριση μεταξύ μέσου και σκοπού απαιτεί αρκετή σκέψη και κόπο λόγω της παραπλανητικής φύσης του

περιεχομένου των εννοιών τους. Η επιλογή των μέσων γίνεται εν ονόματι του σκοπού αλλά πέρα από τον σκοπό δεν γνωρίζουμε τι κρύβεται: «Ο σκοπός αγιάζει τα μέσα αλλά πρέπει να ξέρουμε τι είναι αυτό που αγιάζει τον σκοπό» (Λέον Τρότσκι).

Στην φύση δεν έχει εντοπιστεί η ύπαρξη τελικών σκοπών αλλά όποιος ακολουθεί μια ανθρωποκεντρική θεώρηση της φύσης θα μπορέσει να εντοπίσει τέτοιους σκοπούς οι οποίοι δεν κάνουν τίποτα παραπάνω από το να εξυπηρετούν τις ανάγκες του ανθρώπου εκμεταλλευόμενοι τα υπόλοιπα μέλη της φύσης, θεώρηση την οποία ακολουθούν κι οι περισσότερες θρησκείες όπου ο θεός ορίζει τους σκοπούς. Επομένως, τον κάθε σκοπό τον αγιάζει ο ίδιος ο άνθρωπος επικαλούμενος την αυθεντία κάποιου ή βασισμένος σε δικά του «ευσταθή» επιχειρήματα. Η εγωιστική αναγνώριση τελικών αιτιών έχει ονομαστεί τελεολογία. Διαβάζουμε στα «Science Wiki» και «Wikipedia»: *«Η Τελεολογία είναι η μελέτη και εξήγηση των πραγμάτων, διαδικασιών και φαινομένων συναρτηθεί του σκοπού τους, υποδηλώνει την ύπαρξη τελικών σκοπών στη φύση κι όχι μόνο στις ανθρώπινες πράξεις, κι αντιστοίχως, μια διαδικασία ή πράξη θεωρείται τελεολογική όταν γίνεται για την εξυπηρέτηση ενός τελικού σκοπού. Αυτό που υπονοείται στον όρο τελεολογία είναι η ύπαρξη ενός σχεδιαστή ή Θεού, που κατευθύνει διαδικασίες και αλλαγές. Με την πρόοδο της σύγχρονης επιστημονικής σκέψης, η τελεολογία παραγκωνίσθηκε, για να παραμείνει μόνο στο χώρο της θρησκείας. Πράγματι είναι ένα πολύ σημαντικό προσόν της θεωρίας της εξέλιξης του Δαρβίνου ότι η τελεολογική άποψη της προ-Δαρβινικής θεολογίας μπόρεσε να αντικατασταθεί τόσο όμορφα από μία σκόπιμη εξήγηση»*. Ας εξετάσουμε και κάτι επιπλέον: Αναγκαία προϋπόθεση για την ύπαρξη του τέλους είναι η ύπαρξη μιας αρχής, αιτία του τέλους είναι η αρχή (τα αίτια κατά τον Αριστοτέλη είναι αρχές). Ναι μεν εντοπίζονται σε κάποιες καταστάσεις αρχή, τέλος, αιτίες κι αποτελέσματα, αλλά σε ένα ευρύτερο και συμπαντικό επίπεδο δεν υπάρχουν. Λογική σε εκείνο το επίπεδο δεν υπάρχει. Εφόσον δεχόμαστε βασιζόμενοι σε μεγάλους φιλοσόφους (Επίκουρος, Δημόκριτος, Εμπεδοκλής, Νίτσε, κτλ) και στις θετικές επιστήμες ότι το σύμπαν είναι αιώνιο, άπειρο, αδημιούργητο, χωρίς αρχή και τέλος, δεν μπορούμε να δεχθούμε την ύπαρξη ενός τελικού σκοπού σε αυτό. Κι αν εμείς θέλουμε να ζούμε αρμονικά στο συμπαντικό μας περιβάλλον οφείλουμε να το σεβαστούμε αυτό, να ακολουθήσουμε αυτό που η σοφή φύση μας προτρέπει να πράξουμε, να γίνουμε υπηρέτες και συνοδοιπόροι της.

Όταν φτάσει η ζωή στην επιθυμητή τέλεια κατάσταση, και είναι όντως τελική, δεν

είναι δυνατόν να υπάρξει πτώση σε χειρότερη κατάσταση αφού τότε θα ξαναδημιουργηθεί ένα νέο τέλος και η προηγούμενη κατάσταση δεν θα ήταν τέλος αλλά ένα απλό στάδιο. Οι περιπτώσεις αυτές είναι κουραστικές ακόμη και για τα άτομα που έχουν συνηθίσει στην επιδίωξη ενός σκοπού στη ζωή τους, σκοπός που ορίζει σε μεγάλο βαθμό και τη ζωή που θα ζήσουν. Και πως να μην είναι έτσι αφού, όπως λέει κι ο Σενέκας, «Είναι κουραστικό να ξαναρχίζει κάποιος διαρκώς τη ζωή», γιατί αυτό συμβαίνει όταν οι καταστάσεις σε ωθούν στο να αναθεωρείς τον σκοπό της συνεχώς κι επομένως τον τρόπο με τον οποίο ζεις. Κι όσο πιο κοντά βρίσκεσαι σε αυτό που έχεις θέσει ως τέλειο, τόσο μεγαλύτερη θα είναι η πτώση που είναι αρκετά πιθανό να επέλθει σε περίπτωση αποτυχίας. Οι προσδοκίες σου για το τι θα ακολουθήσει την πολυπόθητη κατάκτηση διογκώνονται όσο καιρό δεν την επιτυγχάνεις κι αυτός ο αυξημένος ορίζοντας προσδοκιών ευθύνεται σε ένα μεγάλο βαθμό για την τελική απογοήτευση.

Η επιδίωξη του τέλους θα μπορούσε να ταυτιστεί και με την επιδίωξη της δόξας: όποιος είναι τέλειος, είναι και δοξασμένος ανάμεσα στους πολλούς, και το αντίστροφο, όποιος είναι δοξασμένος θεωρείται τέλειος/ιδανικός. Αν δεν ήταν τέλειος ο δοξασμένος, τότε δεν υπάρχει κάποιος λόγος να τον θεωρούμε δοξασμένο ακόμα αφού θα είχε περιθώρια να φτάσει σε ανώτερα επίπεδα. Στα πλαίσια του παραλληλισμού των εννοιών δόξας και τέλειου, ας αναλύσουμε τα του φιλόδοξου. Είναι καλό να είναι κανείς φιλόδοξος; Να βάζει δηλαδή υψηλούς στόχους ανεξάρτητα από το αν είναι εφικτοί; Για να απαντήσουμε στα ερωτήματα αυτά αλλά και σε όσα άλλα προκύψουν θα πρέπει αρχικά να ορίσουμε τον όρο «φιλόδοξος». Η λέξη αποτελείται από δύο συνθετικά: «φίλος» + «δόξα». «Φιλείν» σημαίνει αγάπη ή/και επιθυμία, άρα «φιλόδοξος» τάση για δόξα. Ήδη με τον ορισμό αυτό αποδεικνύεται ότι ο φιλόδοξος δεν είναι δοξασμένος αλλά εν δυνάμει δοξασμένος. Ανεξάρτητα λοιπόν από το αν η δόξα είναι καλό ή κακό, σίγουρα ο φιλόδοξος θα θέλει να γίνει δοξασμένος γιατί αυτό θεωρεί το καλύτερο για τον ίδιο. Το άτομο αυτό επομένως θα ήταν ευτυχισμένο αν ήταν δοξασμένο. Ήδη λοιπόν ο φιλόδοξος αισθάνεται κενός κι ανολοκλήρωτος. Είναι ψυχικά ανισόρροπος και στην προσπάθειά του να γίνει δοξασμένος και ισορροπημένος υπάρχει ο σοβαρός κίνδυνος να απομακρυνθεί ακόμα περισσότερο από τη θέση ισορροπίας (αταραξία) κι αυτό γιατί ή μπορεί να μην ανταποκριθεί στις προσδοκίες του η απόκτηση της επιθυμητής δόξας ή να μην μπορέσει ποτέ να την αγγίξει έστω και για λίγο με αποτέλεσμα να αισθανθεί ανίκανος κι αποτυχημένος.

Τώρα θα εξετάσουμε αν το να είμαστε φιλόδοξοι είναι κάτι το επιθυμητό, το

αγαθό εκείνο που θα μας οδηγήσει σε ένα ανώτερο επίπεδο ζωής. Ο καλύτερος φιλόδοξος, το τελικό του στάδιο δηλαδή, είναι ο δοξασμένος. Ο δοξασμένος είναι αυτός που κατέχει πλέον την δόξα. Η δόξα όμως είναι παράγωγη λέξη του δόγματος και της δοξασίας (π.χ. ορθοδοξία) τα οποία είναι προφανώς πλάνες, δεν είναι αλήθειες, δεν είναι γνώση, είναι ποικιλόμορφα και παραπλανητικά. Ο σοφός άνδρας δεν είναι δογματικός, αποφεύγει τα κηρύγματα και να υποστηρίζει δογματικές απόψεις. Άρα το δόγμα δεν έχει θέση στη ζωή ενός σοφού και φιλοσόφου. Αφού λοιπόν το δόγμα είναι ανεπιθύμητο, ανεπιθύμητη είναι και η δόξα και συνεπώς ο φιλόδοξος. Ας ερευνήσουμε και το εξής: οι φιλόδοξοι υποστηρίζουν ότι με το να θέτουν ως στόχο να γίνουν δοξασμένοι, αγωνίζονται παράλληλα για να γίνουν καλύτεροι κι αποκομίζουν κατά το ταξίδι τους για την Ιθάκη διάφορες εμπειρίες και γνώσεις. Σωστό μεν αλλά αγνοούν τα άτομα αυτά κάτι βασικό: Η δόξα δεν είναι μια και συνεπώς αυτοί επιδιώκουν μια εκ των πολλών χωρίς να ξέρουν ότι είναι και η σωστότερη, ενώ αρκετές από αυτές είναι επικίνδυνες και οδηγούν σε ανεπίστρεπτα μονοπάτια. Διαλέγοντας ένα συγκεκριμένο μονοπάτι στη ζωή του κάποιος απορρίπτει όλα τ' άλλα που πιθανώς θα του προσέφεραν μεγαλύτερα οφέλη, και γίνεται πιο εχθρικός, αφού προσπαθεί να φτάσει όσο πιο γρήγορα μπορεί στον προορισμό του ώστε να επιβληθεί των υπολοίπων. Για παράδειγμα, ένας τεμπέλης μπορεί να φιλοδοξεί να γίνει ο μεγαλύτερος τεμπέλης της ανθρωπότητας και ένας πλούσιος ο πλουσιότερος. Και οι δύο προσπαθούν να αποκτήσουν δόξα κι αν τα καταφέρουν ο καθένας τους θα είναι δοξασμένος σε διαφορετικές μερίδες του λαού ανεξάρτητα από το γεγονός ότι οι επιτυχίες τους είναι σχεδόν αντίθετες. Έτσι, ενδέχεται να γίνουν και οι δύο δοξασμένοι ενώ μεταξύ τους θα υπάρχει αμφισβήτηση ως προς τη δόξα του άλλου. Η αναγνώριση προέρχεται μόνο από τους όμοιούς τους. Η αμφισβήτηση αυτή δεν θα αρθεί ποτέ όσο είναι και οι δύο δοξασμένοι γιατί είναι σύμφυτη με την έννοια της δόξας/δόγματος/δοξασίας.

Το επόμενο βήμα μας είναι να εντοπίσουμε τις πιθανές αιτίες εμφάνισης του φαινομένου του τέλειου. Ο άνθρωπος έχει συνηθίσει να ζει σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον στο οποίο πάντα προσπαθούσε να βρει κάτι το σταθερό, ένα σίγουρο στήριγμα, αλλά όπως συμβαίνει με την πλειοψηφία των επιθυμιών του, αυτές παράγονται αλόγιστα. Έτσι και η επιδίωξη της σταθερότητας, του τέλους και της μακαριότητας είναι ένας ουτοπικός, φανταστικός και καθαρά ιδεολογικός στόχος. Ποτέ δεν το ήθελε πραγματικά, δεν το θεωρούσε πρακτικά εφικτό, του άρεσε όμως να υπάρχει σαν ιδέα, σαν ένα νοητικό καταφύγιο όταν τον κυρίευαν άσχημες σκέψεις και προβλήματα.

Αποτελούσε μια διέξοδο από την σκληρή πραγματικότητα την οποία αρνούσαν να δεχθεί και να αντιμετωπίσει. Η προσωπική του αδυναμία και το αντίξοο γι' αυτόν περιβάλλον τον εμπόδιζε να ζήσει στο παρόν χαρούμενος κι έτσι μετέθετε στο μέλλον την δυνατότητα μιας ευχάριστης ζωής. Αυτή είναι μια πραγματικότητα και αποτελεί πηγή κάθε ιδεολογίας που έχει σαν στόχο τη δημιουργία μια εξιδανικευμένης πραγματικότητας, διαφορετική από την αληθινή, μια κίβδηλη κι αφύσικη, εξυπηρετώντας τα καλοπροαίρετα ή κακοπροαίρετα όνειρα των ανθρώπων. Η φύση όμως είναι σκληρή απέναντι σε τέτοιες βλέψεις, κι ευτυχώς, γιατί αν οι ιδέες του κάθε ανθρώπου γίνονταν πραγματικότητα θα ζούσαμε σε έναν κόσμο όπου θα υπήρχε πολλαπλάσια η σημερινή αναρχία που είναι ήδη αποτέλεσμα της προσπάθειας κάποιων λίγων, ψυχικά διαταραγμένων, ανθρωποειδών να πραγματοποιήσουν τα διεστραμμένα όνειρά τους. Η ιδέα λοιπόν της σταθερότητας που συνδέεται με την τελειότητα τονίζει την παρατηρούμενη μεταβλητότητα της καθημερινής πραγματικότητας, αποκτώντας με τον τρόπο αυτό νόημα και η ίδια (ορισμός μέσω αντίθεσης-αντίθετου). Εφόσον τίποτα στη φύση δεν παραμένει σταθερό, μια κατάσταση σταθερότητας είναι αφύσικη, παραφυσική. Άρα και το τέλει και το τέλει είναι μάλλον απίθανό να υπάρχουν κι αν υπάρχουν τότε θα είναι βλαβερά για τον φυσικό άνθρωπο.

Το ίδιο ισχύει και για την έννοια του τέλει Θεού. Ο άνθρωπος που κρίνει κυρίως βάσει των αισθήσεών του, κατά βάθος γνωρίζει ότι δεν είναι φυσική και φυσιολογική η ιδέα του σταθερού, η φύση και ο κόσμος δεν έχουν ούτε αρχή ούτε τέλος, ενώ και για την γραμμικότητα του χρόνου υπάρχουν αρκετές αμφιβολίες. Παρ' όλα αυτά, σε αρκετούς δεν τους φτάνει αυτή η ζωή κι από αχαριστία απαιτούν και δεύτερη, την αιώνια. Όσοι υπόσχονται μια δεύτερη ζωή δημιουργούν την ψευδαίσθηση της επιλογής στους πιστούς τους: στην τωρινή πραγματική σου ζωή ή θα ζεις ελεύθερα, «ανήθικα» όπως το ονομάζουν, ή θα ζεις σύμφωνα με τους δικούς μας νόμους και θα ανταμειφθείς στην επόμενη ζωή. Μας δίνουν τη δυνατότητα να επιλέξουμε μεταξύ υπαρκτής κι ανύπαρκτης ζωής, κι είναι λογικό να διαλέξουμε τη δεύτερη αν δεν μας ικανοποιεί η πρώτη. Εδώ συμβαίνει το εξής όμως: συνήθως ο τελικός και υπέρτατος στόχος είναι ουσιαστικά ανέφικτος ώστε να μην φτάσει η ζωή στο ορισμένο τέλος. Καταντά στο να είναι μια παράλογη πράξη όπως το μαρτύριο του Σισύφου. Ένας τέτοιος στόχος είναι και η είσοδος στον Παράδεισο. Αποκλείεται να συμβεί αλλά κι αν συμβεί θα προκύψει εκ νέου ένα ανώτερο στάδιο, εκείνου του Θεού, το οποίο είναι προσιτό μόνο στο Θεό κι όχι στον απλό άνθρωπο ο οποίος διαφέρει σωματικά και ψυχικά από εκείνον. Εδώ προβάλλει ο Χριστιανισμός τις έννοιες «κατ' εικόνα» και «καθ' ομοίωσιν» ώστε να

μας πείσει ότι μπορούμε να γίνουμε Θεοί, ότι είμαστε κατά δύναμιν Θεοί. Αυτό βέβαια είναι αυτονόητο εφόσον εμείς πλάσαμε το Θεό «κατ' εικόνα» και «καθ' ομοίωσιν» μας. Αλλά όπως ψύχραιμα κι ωμά δηλώνει κι ο Σαλβαντόρ Νταλί: *«Μην έχεις το άγχος της τελειότητας. Δεν πρόκειται να την φτάσεις ποτέ».*

Η εγκαθίδρυση συνθηκών σταθερότητας πραγματοποιείται μέσω ελέγχου του μέλλοντος για τον περιορισμό της σημερινής ανασφάλειας κι αβεβαιότητας. Με τον τρόπο αυτό αντιμετωπίζεται κι ο φόβος του άγνωστου μέλλοντος. Ο φόβος του θανάτου αναμφισβήτητα στοιχειώνει τους κυνηγούς του τέλειου καθώς αποτελεί τον υπ' αριθμόν ένα επικίνδυνο παράγοντα που αποτρέπει την εκπλήρωση του τέλειου. Φοβούνται την απώλεια όχι τόσο της τωρινής τους ζωής όσο εκείνης που δεν πρόλαβαν να ζήσουν, της εν δυνάμει ζωής. Το μέλλον όμως είναι ένας πιο γενικός από τον θάνατο φόβος και συνεπώς ανώτερός του, αλλά και η ίδια η έννοια του φόβου προϋποθέτει το μέλλον: χωρίς μέλλον δεν υπάρχει φόβος. Φόβος είναι η πιθανότητα εμφάνισης μιας δυσάρεστης κατάστασης στο μέλλον. Αν δεν υπάρχει το μέλλον δεν υπάρχει φόβος. Ξεπερνώντας κάποιος τον φόβο για το μέλλον ξεπερνά και τον φόβο του θανάτου, το αντίστροφο δεν ισχύει. Φοβόμαστε το αύριο, το τέλος μας, τον θάνατο, το άγνωστο. Ο φόβος για το άγνωστο είναι παράλογος και καταστρεπτικός για τον άνθρωπο γιατί η παρουσία του αγνώστου στη ζωή μας είναι αναπόφευκτη, είναι βέβαιη η αβεβαιότητα, και την πραγματικότητα αυτή πρέπει να την αναγνωρίσουμε. Απλώς να αναγνωρίσουμε κι όχι να γνωρίσουμε το άγνωστο, αυτή είναι η λύση. Πρέπει να απενοχοποιήσουμε τον φόβο και το μέλλον, και να τα εκλογικεύσουμε γιατί δεν παύουν να είναι φυσικές διεργασίες που απαιτούν σεβασμό και κατανόηση. Να μην προσπαθούμε να ζούμε στο μέλλον ή στο παρελθόν, αλλά στο παρόν, εκεί όπου η ζωή μας προσφέρει τα αγαθά της. Αν χαιρόμαστε το σήμερα τότε δεν χρειάζεται να προγραμματίσουμε κάτι για το μέλλον που θα μας κάνει πιο χαρούμενους και λιγότερο φοβισμένους. Η ανεξαρτησία αυτή από το χρόνο καταργεί και κάθε αίσθημα φόβου γιατί θα ζούμε τότε σε ένα οικοδόμημα με γερά θεμέλια που δεν απαιτεί αναγκαστικά έργα επέκτασης αλλά μόνο συντήρησης. Δεν θα χρειάζεται να μεριμνούμε για σημαντικά πράγματα, τα αναγκαία θα είναι καλυμμένα. Αυτό δεν σημαίνει όμως ότι πρέπει να είμαστε εφησυχασμένοι και να επαναπαυόμαστε από 'δω και πέρα, αλλά ότι κάθε βήμα πραγματικής προόδου ναι μεν είναι επιθυμητό μα δεν φέρει τον αγχώδη τίτλο της επιτακτικότητας και της προϋπόθεσης για ευτυχία.

Όπως είδαμε και προηγουμένως, ο βασικός λόγος που θέτουμε σκοπούς στη ζωή



μας είναι ώστε να μεριμνήσουμε για το μέλλον μας, δηλαδή να αναλύσουμε λεπτομερώς τις επιθυμίες μας βάσει των πιστεύω και των αξιών μας, να θέσουμε έναν τελικό ή και επιμέρους στόχους που θα ικανοποιούν τους σημαντικότερους κατ' εμάς, να εξετάσουμε τα διάφορα σενάρια που έχουμε στη διάθεσή μας ώστε να επιλέξουμε το βέλτιστο για την επίτευξή τους, να φροντίσουμε για την ορθή εφαρμογή του σχεδίου που καταστρώσαμε, να λάβουμε τυχόν διορθωτικά μέτρα, κι όλα αυτά ώστε να απολαύσουμε τη θέα από την κορυφή του όρους στο οποίο αναρριχηθήκαμε, για όσο χρόνο μας απέμεινε, κι αυτό με την προϋπόθεση ότι στο ενδιάμεσο και μελλοντικό διάστημα δεν θα υπάρξει μεταβολή στον χαρακτήρα μας που συνεπάγεται και αναθεώρηση των προτεραιοτήτων και προτιμήσεών μας. Αυτό είναι συχνό φαινόμενο γιατί συνήθως μετά την επίτευξη μιας θεωρούμενης τέλει κατάστασης συνηθίζουμε να θέλουμε κι άλλα, δηλώνουμε συμμετοχή σε έναν αγώνα μετ' εμποδίων το τέλος του οποίου ταυτίζεται με το τέλος της ζωής μας, αλλά εμείς μυωπικά δεν το αντιλαμβανόμαστε γιατί νομίζουμε ότι υπάρχει κι άλλος δρόμος μπροστά μας. Μια σχετική προσφώνηση του Επίκουρου λέει τα εξής: *«Γεννηθήκαμε μια φορά και δεν γίνεται να γεννηθούμε και δεύτερη· και η αιωνιότητα κατ' ανάγκη δεν έχει επέκεινα. Όμως, εσύ, που δεν εξουσιάζεις το αύριο, αναβάλλεις την ευτυχία σου και η ζωή σπαταλιέται στις αναβολές κι ο καθένας μας πεθαίνει γεμάτος ασχολίες».*

Μια ολοκληρωμένη κριτική της μέριμνας κάνει ο Λιαντίνης στην «Κυκλώπεια» της «Γκέμμας». Η μέριμνα, υποστηρίζει, για την επίτευξη των στόχων μας έχει ως αποτέλεσμα τη λησμόνηση της ζωής κι εξ αιτίας της απλώς ζούμε χωρίς να έχουμε ποτέ υπάρξει. Είμαστε διαρκώς προσηλωμένοι στις ενέργειες που απαιτούν οι στόχοι μας, η ιδέα του τέλειου μας ναρκώνει κι αγνοούμε το τι συμβαίνει γύρω μας, έχουμε χάσει τη σφαιρικότητα της αντίληψης, η οποία έχει εκφυλιστεί σε μια ωφελμιστική υποκειμενικότητα όπου λαμβάνουμε και αποδεχόμαστε ερεθίσματα με βάση το τι μας βοηθάει στο να βελτιώσουμε την προσωπική μας θέση. Η αναζήτηση κι αναγνώριση της αλήθειας είναι δευτερεύοντα ζητήματα, η βολικότητα προέχει. Οποιασδήποτε μορφής προβληματισμοί που αφορούν την άμεση ζωή μας κι έχουν την απάντησή τους στην πραγματικότητα δεν διατυπώνονται κι ούτε συνεπώς λύνονται ποτέ. Η αμάθεια μας συμφέρει, δεν θέλει κόπο. Η τάση να φροντίζουμε για το μέλλον μας είναι μεν φυσική αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι είναι κι αναγκαστικά η μοναδική φυσική οδός. Ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να ξεφύγει από αυτή την ανελεύθερη κατάσταση, να αγωνιστεί για την ύπαρξή του, να ξεχωρίσει και να αποκτήσει τη δική του ταυτότητα. Βέβαια ο αποδράσας θα χαρακτηριστεί τρελός από τους περισσότερους, αλλά αυτό

αποτελεί τιμή εφόσον προέρχεται από άτομα του αντίθετου από εκείνου άκρου. Στον χαρακτηρισμό αυτού ως τρελού έχουν βρει λύση και οι κάθε λογής θρησκείες και ιδεολογίες όπου προσπαθούν μέσω δόλου να εμποδίσουν την απομάκρυνση των αμνών από το ποίμνιό τους, δηλαδή την ανεξαρτητοποίηση των μαζών. Ο τρελός όμως είναι στο τέλος εκείνος που θα αποκτήσει φήμη, θα μεταμορφωθεί από «κάποιος» σε «γνωστός». Συνεχίζοντας με τον Λιαντίνη, η ερμηνεία του στην ομηρική περιπέτεια του Οδυσσέα στο νησί του Πολύφημου είναι χαρακτηριστική: ο Οδυσσέας από «Κανέννας» που ήταν μες στην σπηλιά εν αντιθέσει του πολυφημισμένου Πολύφημου, όταν τον νίκησε και δραπέτευσε στη θάλασσα έγινε πλέον «Οδυσσέας», του οποίου η φήμη θα έκανε τον γύρω του κόσμου. Έτσι κι εμείς, ξεκινάμε τη ζωή μας ως ανύπαρκτοί κι ανώνυμοι αλλά αγωνιζόμενοι για την απελευθέρωσή μας από τα δεσμά της μοίρας, την απαλλαγή μας από τη δύναμη της μέριμνας, τον δικό μας «Πολύφημο», θα καταφέρουμε στο τέλος να αποκτήσουμε τη δική μας ταυτότητα, να υπάρξουμε.

Ένας ακόμη παράγοντας που διαιωνίζει την παρουσία του τέλειου στην καθημερινότητά μας είναι ο εξής: Ορίζουμε μια κατάσταση ως τέλεια και επιδιώκουμε αυτήν όχι επειδή είναι εγγυήτρια της απόλυτης και μοναδικής ευτυχίας αλλά επειδή φοβόμαστε μήπως γίνουμε χειρότεροι με το πέρασμα του χρόνου κι έτσι βάζουμε κάποια ιδανικά από πάνω μας ως ασπίδα για να προφυλάξουν την ύπαρξή μας από έναν πιθανό εκφυλισμό, μια πτώση. Αυτό το επιχείρημα για την προέλευση του τέλειου βρίσκει εφαρμογή στις εβραιογενείς θρησκείες: Ο άνθρωπος όσο βρισκόταν κοντά στον Θεό κι ακολουθούσε τον λόγο του ήταν σε μια παραδεισένια κατάσταση κι εξ αιτίας μιας ανυπάκουης πράξης επήλθε η πτώση, την οποία υποτίθεται ότι ακόμα προσπαθούμε να ξεπεράσουμε μέσω της αυστηρής εφαρμογής του λόγου του Θεού. Γενικά, την έννοια του τέλειου την χρησιμοποιούν άτομα που αισθάνονται επιρρεπείς στο κακό και στην «αμαρτία» κι οπότε χρειάζονται ένα εξωτερικό στήριγμα για να τους κρατεί στο σωστό δρόμο. Αυτά τα στηρίγματα όμως στην συντριπτική τους πλειοψηφία δεν είναι ατομικά, αλλά μαζικά και παρατηρούνται σ' όλη την οικουμένη. Τέτοια μαζικά κινήματα προσφέρουν κυρίως καταφύγιο κι ελπίδα σε κάθε λογής ταλαιπωρημένους ανθρώπους που αισθάνονται πλέον αδύναμοι να επιβιώσουν μόνοι τους, αλλά μόνο τέτοιου είδους υπηρεσίες προσφέρουν, αφού δεν θεραπεύουν κι ούτε βοηθούν ουσιαστικά τους ακολούθους τους. Η ασφάλεια που παρέχει η μαζοποίηση αναβάλλει και αποκρύπτει την ανάγκη επίλυσης του ατομικού προβλήματος.

Τα περισσότερα σύγχρονα μαζικά κινήματα είναι δημιούργημα κάποιου ηγέτη/χειραγωγού που μέσω της πειθούς και του εξαναγκασμού προσηλυτίζει τους οπαδούς του. Ένα πραγματικό κοινωνικό κίνημα απαιτεί ισχυρή λαϊκή βούληση, να είναι δημοκρατικό, να γνωρίζουν τα μέλη της κοινωνίας τις προσωπικές και κοινωνικές τους ανάγκες, να έχουν τη δικιά τους σεβαστή γνώμη την οποία να υποστηρίζουν με αξιοπρέπεια, αλλά οι αποφάσεις να παίρνονται συλλογικά, δεν πρέπει ο καθένας να επιβάλει τη γνώμη του με την πρόφαση της εγωιστικής αυθεντίας. Ο σκοπός του κάθε ατόμου, το τέλειο, θα πρέπει να ορίζεται από την κοινωνία μες στην οποία ζει, και συγκεκριμένα από εκείνη της πατρίδας του με τη στενή έννοια, του τοπικού του δήμου δηλαδή, της επικράτειας εκείνης από την οποία επηρεάζεται άμεσα και συναλλάσσεται καθημερινά. Το τέλειο αυτό δεν θα αποτελεί κάποιον εξειδικευμένο σκοπό που θα πρέπει να εκπληρωθεί μέσα σε προκαθορισμένο χρονοδιάγραμμα, αλλά μια γενική κατεύθυνση, μια ανηφορική οδό που θα καταλήγει στα βάθη του σύμπαντος και θα οδηγεί τους ανθρώπους σε συνεχώς ανώτερες καταστάσεις. Μέσω της δημοκρατικής συνεργασίας μπορούν να επιτευχθούν πολλά περισσότερα από εκείνα που προσφέρει ο ατομισμός, ένας κούκος δεν φέρνει την άνοιξη (δεν υπάρχει λόγος να εξαρτάται η άνοιξη από έναν και μόνο κούκο που μπορεί να είναι και μούφος). Στην περίπτωση που ο καθένας ακολουθεί τον δικό του δρόμο αγνοώντας το τι κάνει ο διπλανός του μπορεί να προκαλέσει ρήγματα σε μια κοινωνία. Η κοινωνία ως ομάδα, προκειμένου να λειτουργεί αρμονικά θα πρέπει να αποτρέπει τη σύγκρουση συμφερόντων των μελών της. Η ανεκτικότητα στη διαφορετικότητα θα πρέπει να γίνεται σε λογικά επίπεδα και να αποτρέπεται η ασυδοσία και οι ακραίες συμπεριφορές που ενδέχεται να προκαλέσουν αναρχία κι έριδες στην κοινωνία. Ρυθμιστής του τέλειου πρέπει να είναι η πολιτική, αφού όπως είδαμε οι επιπτώσεις της αναζήτησης του τέλειου είναι διάχυτες στην πολιτεία. Παρόμοια πράγματα έγραψε ο Λοκ στο «Δοκίμιο περί Ανεκτικότητας» αναφερόμενος βέβαια στην άσκηση της θρησκευτικής λατρείας, αλλά μπορούμε να τα παραλληλίσουμε με τη δική μας υπόθεση: Κάθε άτομο είναι υπεύθυνο για τις δικές του πράξεις και δοξασίες (δεν μπορείς να του επιβάλλεις συνεχώς περιοριστικά μέτρα ούτε ιδέες) αλλά η ευτυχία του εξαρτάται κι από το άμεσο περιβάλλον του (κοινωνική συνοχή, τάξη, ειρήνη). Οποιαδήποτε κι αν είναι η θεώρηση του τέλειου για το άτομο και την κοινωνία, η εκπλήρωσή του απαιτεί σοβαρότητα και προσήλωση: Δεν υπάρχουν περιθώρια για γέλια, τα πάντα πρέπει να γίνονται εν ονόματι του τέλειου με την ανάλογη υπό καταναυκτική ατμόσφαιρα ιεροτελεστεία (εξ ου και η λέξη «τελετή»). Η όλη αυτή «ωραία ατμόσφαιρα» σίγουρα δεν ικανοποιεί τις απαιτήσεις των ανθρώπων τόσο σε προσωπικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο,

αλλά, εφόσον έχει λάβει το χαρακτηρισμό του μέσου για τον τελικό σκοπό, αποτελεί κι αυτή μια αναγκαστική θυσία, μέρος του σχεδίου σωτηρίας τους.

Όπως είδαμε, το τέλος ταυτίζεται με το τέλειο. Έστω ότι είναι υπαρκτό το τέλος και επιτεύξιμο. Ποιός όμως πραγματικά επιθυμεί το τέλειο, να οδηγηθεί δηλαδή η ζωή του στο τέλος, σε μια τέλεια κατάσταση δίχως αλλαγές και απρόοπτα; Εκεί η ελευθερία δεν θα υπάρχει πλέον, αφού ο σκοπός της, η επιδίωξη της ευημερίας, θα έχει εκπληρωθεί. Στον τόσων πολυπόθητο Παράδεισο επομένως δεν υπάρχει ελευθερία γιατί πολύ απλά θα ήταν άχρηστη, θα είσαι ευχαριστημένος εκεί, δεν χρειάζεσαι να ψάξεις κάτι παραπάνω κάπου αλλού, κι όπου δεν υπάρχει ελευθερία υπάρχουν αναγκαστικά περιορισμοί κι εξαρτήσεις. Συνεπώς κοντά στον Θεό δεν υπάρχει ελευθερία κι ο Θεός ζει σε περιβάλλον ανελεύθερο. Για να επιτρέψει την ύπαρξη τέτοιων συνθηκών τότε και ο ίδιος ή θα είναι ανελεύθερος (κατά της ελευθερίας) ή δεν θα γνωρίζει την έννοια της ελευθερίας (δεν είναι σοφός) ή δεν θα γνωρίζει ότι το περιβάλλον του είναι ανελεύθερο (δεν είναι παρατηρητικός) ή δεν πιστεύει στην ύπαρξή της (έκανε λάθος με τον όρο «ελεύθερη βούληση») ή θεωρεί ότι η ελευθερία είναι κακό πράγμα και συνεπώς είναι και ο ίδιος κακός γιατί έδωσε στον άνθρωπο ελεύθερη βούληση, του χάρισε δηλαδή κάτι κακό ή/και άχρηστο. Έτσι, γυρίζοντας στο προηγούμενο ερώτημα, μάλλον κανένας δεν θα ήθελε να ζει σε μια σταθερή κατάσταση, ούτε καν στον Παράδεισο, γιατί πάντα θα υπάρχει η υποψία για κάτι καλύτερο, η οποία υποψία ενισχύεται από την ιδέα του Θεού και της δικής μας θέωσης. Η αμφισβήτηση της εξουσίας, της παράδοσης και της καθεστηκυίας τάξης είναι έμφυτη στον νοήμων άνθρωπο, η δίψα για γνώση είναι ακόρεστη όπως εκείνη του Ταντάλου. Για τον χριστιανό το άριστο τέλος δεν πρέπει να είναι ο Παράδεισος αλλά ο Θεός. Όμοιοι όμως με τον Θεό δεν μπορούν αυτοί να γίνουν, είναι πλασμένοι μόνο κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσίν του. Στον Παράδεισο δεν θα υπάρχουν συνθήκες ελευθερίας αλλά κι ούτε θα είμαστε και στην βέλτιστη (θεική) κατάσταση, θα είμαστε εγκλωβισμένοι σε ένα ανεπιθύμητο αδιέξοδο. Δυνατότητα θέωσης είχαν μόνο οι Έλληνες, ενάρετοι κι εξέχοντες θνητοί κι ημίθεοι, ενώ αυτό λείπει στις μονοθεϊστικές θρησκείες, γιατί αν ήταν δυνατόν οι πιστοί τους να γίνουν Θεοί, τότε ο Θεός θα έχανε τη μοναδικότητά του και θα μετατρέπονταν η θρησκεία τους σε πολυθεϊστική. Το ίδιο συμβαίνει και στα απολυταρχικά κι ανελεύθερα καθεστώτα (Φασισμός, Κομμουνισμός, δικτατορίες... Αλλά μήπως όλα τα μοντέρνα πολιτικά συστήματα είναι τέτοια;), όπου ο εκάστοτε ηγεμόνας επιβάλλει τη δικιά του γνώμη μέσω των μέσων μαζικής επικοινωνίας ως αλήθεια και το πλήθος ζει σύμφωνα με τις δικές του οδηγίες. Ο Παράδεισος δεν διαφέρει επομένως από ένα δικτατορικό καθεστώς όπου τον ρόλο του ηγέτη έχει ο

δογματικός Θεός.

Αναγκαία προϋπόθεση της πραγματικής προόδου, η οποία είναι αέναη στη φύση, είναι η ελευθερία. Ο Χάγιεκ, στο βιβλίο του «Το Σύνταγμα της Ελευθερίας», γράφει: «Το βασικό επιχείρημα υπέρ της ατομικής ελευθερίας βασίζεται κυρίως στην παραδοχή ότι όλοι μας αγνοούμε πολλούς από τους παράγοντες από τους οποίους εξαρτώνται η επίτευξη των σκοπών μας και η ευημερία μας... Επειδή λοιπόν κάθε άτομο γνωρίζει πολύ λίγα πράγματα και -ιδιαίτερα- επειδή σπάνια ξέρουμε ποιός από εμάς γνωρίζει καλύτερα, εμπιστευόμαστε τις ανεξάρτητες και ανταγωνιστικές προσπάθειες πολλών ανθρώπων για να επιφέρουν την εμφάνιση αυτού που όταν το δούμε θα το θέλουμε». Δηλαδή ο Χάγιεκ εδώ μας λέει ότι δεν ξέρουμε το τέλειο (υπέρτατη ευτυχία) και γι' αυτό έχουμε βάλει την ελευθερία να ψάξει να το βρει κι αν το βρει ποτέ. Αλλά ακόμα κι αν όντως το εντοπίσουμε κάποια στιγμή και βρεθούμε στην τέλεια παραδεισένια κατάσταση, ποιό θα είναι το κίνητρο για να συνεχίσουμε τη ζωή μας; Δεχόμενοι επίσης μια θεωρία όπου το σύμπαν είναι δημιούργημα κάποιου κι επομένως έχει αρχή, άρα και τέλος, αναγκαστικά κάνει την εμφάνισή της μια αποπνικτική αιτιοκρατία (ντετερμινισμός) που δηλητηριάζει κάθε ίχνος ελευθερίας με όσες συνέπειες συνεπάγεται αυτό στην ανθρώπινη ζωή (προσωπικότητα, νόηση, ευτυχία, ηθική, υπευθυνότητα). Εδώ συμβαίνει το εξής παράδοξο: Η ύπαρξη αρχής οδηγεί σε αναρχία ενώ η αναρχία δημιουργεί τις κατάλληλες συνθήκες για την προώθηση αρχών κι αξιών μέσω της αντίθεσης που προκαλεί. Πιο απλά: Αν υπάρχει μια αρχή στο σύμπαν, κι άρα τέλος, τότε όλα είναι προκαθορισμένα από κάποια ανώτερη δύναμη (πείτε τη Θεό, φύση, μοίρα) κι επομένως δεν υπάρχει η ανθρώπινη βούληση αφού αιτία κάθε ανθρώπινης πράξης είναι η προαναφερθείσα δύναμη. Υπό τις συνθήκες αυτές είναι αναμενόμενο οι άνθρωποι να επικαλούνται το ακαταλόγιστο, να μην αναλαμβάνουν τις ευθύνες των πράξεών τους με αποτέλεσμα να οδηγείται η κοινωνία σε αναρχία. Αντιθέτως, η απουσία μιας αρχής στο σύμπαν δίνει στον άνθρωπο την έννοια του απείρου, του δέους, του σεβασμού προς μια διαφορετική από τον ίδιο ουσία, κι επομένως αισθανόμενος κυρίαρχος του εαυτού του, προσπαθεί να οργανώσει τον ίδιο και τους συνανθρώπους του με βάση κάποιες αρχές που θα βοηθήσουν αυτόν και την κοινωνία του να επιβιώσουν και να εξελιχθούν όπως και η υπόλοιπη φύση.

Το τέλειο δεν είναι αναγκαστικά και καλό, όμορφο κι ωραίο, δεν ταυτίζεται το τέλειο με αυτές τις έννοιες. Μια τέλεια κατάσταση δεν είναι πάντα καλή (για παράδειγμα, το τέλος της ανθρώπινης ζωής για μερικούς ανθρώπους θεωρείται

ως κάτι το κακό κι άσχημο) και το καλό δεν είναι πάντα τέλειο (υπάρχουν πολλές βαθμίδες του καλού, το καλό δεν έχει όρια, κι αν έχει δεν μπορούμε να τα γνωρίσουμε). Στη καθημερινή μας γλώσσα όμως τείνουμε να συγχέουμε τους όρους αυτούς και να τους προσδίδουμε το ίδιο περιεχόμενο. Όταν χαρακτηρίζουμε κάτι ως «τέλειο» συνήθως μπορούμε να αντικαταστήσουμε την λέξη αυτή με τη λέξη «καλό» ή «ωραίο» χωρίς να αλλάξει το νόημα της φράσης μας. Για παράδειγμα, λέμε «έχει κάλο καιρό έξω» και «ο καιρός είναι τέλειος», λέμε «μια ωραία γυναίκα» και «μια τέλεια γυναίκα». Αλλά κι αν όντως το τέλειο είναι ωραίο και δίκαια τα ταυτίζει αυτά ο λαός σε πολλές περιπτώσεις, θα απευθυνθούμε σε μια φράση που διατύπωσε ένας Επικούρειος: *«Φτύνω το ωραίο κι εκείνους που ματαίως το θαυμάζουνε, όταν δεν φέρνει καμιά ηδονή»*. Έτσι κι εμείς πρέπει να φτύνουμε το τέλειο όταν η προεξόφληση στο σήμερα των ωφελειών που προβλέπει για εμάς, λαμβάνοντας σοβαρά υπόψη τον αυξημένο βαθμό αβεβαιότητας που περικλείουν, φανερώνει ότι οι θυσίες και οι κόποι που απαιτούνται για την επίτευξή του υπερβαίνουν τα συνολικά οφέλη. Στην πλειοψηφία των περιπτώσεων όμως αυτό συμβαίνει.

Το τέλειο είναι ιδεολογικό προϊόν επειδή αναφέρεται σε μια κατάσταση που σχεδιάζεται κι υπάρχει μόνο στο μυαλό μας. Γι' αυτό και τις περισσότερες φορές χαρακτηρίζεται ουτοπικό. Κάθε μορφή ιδεολογίας, έτσι και το τέλειο, θέτει έναν συλλογικό κι αφηρημένο σκοπό που βρίσκεται εκτός του ατόμου, όπως η πατρίδα, το προλεταριάτο, ο Θεός κ.τ.λ., ενώ η ανθρώπινη μονάδα αρκείται σε έναν ρόλο πιονιού, ένα αντικείμενο με παθητική στάση, χωρίς ταυτότητα, όπου απαιτούνται προσωπικές θυσίες αλλά όχι άμεσα προσωπικά οφέλη, μόνο κοινωνικά. Τυφλή υπακοή κι όχι ελεύθερη συνείδηση καλλιεργεί στους οπαδούς της η ιδεολογία, το αίσθημα της υπηρετήσης ενός ανώτερου σκοπού, η επίτευξη μια τέλειας κατάστασης στο μέλλον αποτελεί το όπιο των οπαδών της. Η πίστη, όχι μόνο η θρησκευτική, είναι το αληθινό όπιο των λαών. Έννοιες, αξίες κι αρετές όπως ελευθερία, ανδρεία, σοφία, κ.τ.λ. είναι γενικές έννοιες που δύσκολα επιδέχονται ορισμού αλλά παρ' όλα αυτά εμείς νομίζουμε ότι τις νιώθουμε, αισθανόμαστε μια αόριστη κατανόηση γι' αυτές και τις έχουμε ορίσει ως ιδανικά, δηλαδή ως χαρακτηριστικά γνωρίσματα του τέλειου ανθρώπου. Αντί όμως να καλλιεργήσει αυτά τα αισθήματα ο καθένας μας ξεχωριστά και να αναπτύξει την δική του αρετή και προσωπικότητα, λαμβάνουμε ξερά αυτά τα περιορισμένης ποσότητας δομικά υλικά και τα τα προτιμάμε από την δίχως τέλος προοπτική που προσφέρει η δημιουργία ατομικής αρετής. Εμφανίζεται έτσι η τάση μαζοποίησης και προσηλύτισης προς κάποιες προϋπάρχουσες θέσεις κι αντιλήψεις, προς την δόξα.

Για παράδειγμα: Αυτό που αισθάνομαι εγώ ως ανδρεία δεν το αισθάνεται κι ο διπλανός μου που θεωρεί ως ανδρεία κάτι άλλο, κι έτσι, προς αποφυγήν μπερδεμάτων, ορίζω αυτό που αισθάνομαι εγώ μέρος μιας ιδιαιτερότητας που ονομάζεται «ο εαυτός μου», η δική μου αρετή. Αυτό εννοούσε κι ο Νίτσε όταν μιλούσε για επαναξιολόγηση όλων των αξιών. Ιδέες, ιδανικά, οράματα και όνειρα είναι απάτες. Αυτό που θεωρούμε ως τέλεια αρετή είναι κάτι που είναι αποδεκτό από την κοινωνία ως καλό γιατί λειτουργεί υπέρ της. Το ενάρετο άτομο είναι αποδεκτό από την κοινωνία γιατί λειτουργεί για το συμφέρον της, η κοινωνία αναγνωρίζει ως αρετή καθετί ωφέλιμο γι' αυτήν. Επομένως το τέλειο εξυπηρετεί και την κοινωνική ανάγκη της συνοχής και τάξης. Αισθάνεται βέβαια και το άτομο μια ηδονή που πηγάζει από την αρετή του και πιο συγκεκριμένα από την αναγνώριση αυτής από τους άλλους. Παρεμβάλλονται εδώ οι πέντε πρώτοι στίχοι από τους «Ηρακλείδες» του Ευριπίδη: *«Από πολύν καιρόν έχω παραδεγμένο πως ο ένας άνθρωπος δίκαιος στους άλλους είναι, κι ο άλλος, δοσμένος στην απάτη για όφελός του, άπιστος στις δοσοληψίες του, και στην πόλην ανώφελος, αλλά καλός στον εαυτό του»* (μετάφραση Κ. Βάρναλη, εκδόσεις Φέξη).

Στο προηγούμενο απόσπασμα βρίσκει κι εφαρμογή το ελληνικό ρητό «ουδέν κακόν αμιγές καλού»: Η αδικία είναι κακή για τον αδικημένο (άτομο ή κοινωνική ομάδα) αλλά καλή και δίκαια για τον άδικο. Το τέλειο είναι μόνο μια ιδέα και για τη γνώση μιας ιδέας απαιτείται η γνώση της ουσίας του αντικειμένου της, και στη δική μας περίπτωση χρειαζόμαστε τη γνώση του σκοπού της κι αυτό γιατί ο σκοπός του τέλειου αποτελεί σημαντικό μέρος της ουσίας του, ως χαρακτηριστικό που το προσδίδει διαφορετικότητα. Κοινός στόχος των διαφόρων ειδών αρετών, ηθικών, και λοιπών σκοπών, τα οποία συνήθως έχει θεσπίσει η τάξη των «ευγενών», είναι η επιδίωξη της ηδονής, όσο κι αν αρνούνται να το παραδεχθούν τα ευγενικά πνεύματα: Όλοι θέλουν να φτάσουν στο δικό τους τέλειο για να είναι χαρούμενοι, να νιώσουν ηδονή βρισκόμενοι σε μια κατάσταση γαλήνιας αταραξίας. Αλλά για να βρεθεί κανείς στην κατάσταση αυτή δεν απαιτούνται περίπλοκοι σχεδιασμοί παρά απλότητα.

Από τα όσα μέχρι τώρα σχολιάσαμε, είναι φανερό η αμφισβήτηση της αξίας του τέλειου ως τελικού σκοπού της ζωής. Το τέλειο, αν και κινείται στα όρια της ιδεολογίας, το πραγματικό του περιεχόμενο πρέπει να είναι πρακτικό. Η επίτευξη μιας τέλειας κατάστασης απαιτεί δράση, πράξεις εκ μέρους μας, κι όχι μια παθητική και θηλυπρεπή στάση. Δραστήριος, τολμηρός, αεικίνητος, φίλος της γνώσης και της αλήθειας, γνώστης της ασήμαντης θέσης του ανθρώπου στο

σύμπαν και των ατελειών του, ελεύθερος από κάθε πνευματικό περιορισμό και ψυχαναγκασμό: αυτός είναι ο τέλειος άνθρωπος, δεν χρειάζεται τίποτα παραπάνω για να είναι ευτυχισμένος. Ο σκοπός του ανθρώπου, λέει ο Επίκουρος, ότι πρέπει να είναι άμεσος και προσιτός, ώστε η ζωή μας να έχει διαχρονική αξία, να είναι πάντα εύθυμη, κι εμείς να είμαστε απαλλαγμένοι από το άγχος της επιδίωξης της ευτυχίας, αυτάρκεις κι ελεύθεροι για να μην χρειάζεται να σπαταλήσουμε χρόνο από την πολύτιμη και μικρή ζωή μας. Έτσι, για τον Επίκουρο αρχή και τέλος της μακάριας ζωής είναι η ηδονή, το θεμέλιο κάθε ανθρώπινης δράσης κι άρα της επιδίωξης της οποιασδήποτε τέλειας καταστάσεως. Η επιδίωξη της τέλειας ηδονής αποτελεί φυσική κίνηση, ορίζει τη ζωή μας στο παρόν χωρίς ωστόσο να περιορίζεται σε αυτό, είναι η πηγαία αξία της ζωής, εκείνη που τροφοδοτεί κι ενισχύει τα ένστικτα επιβίωσης και διαιώνισης: αποφεύγεις τον πόνο, επιθυμείς την αταραξία, την ησυχία σου, και την ηδονή που την συνοδεύει. Μπορεί όμως η ηδονή να είναι απλώς το μέσο για την επίτευξη ενός γενικότερου φυσικού σχεδίου επιβιώσεως και εξελίξεως των όντων, αλλά όπως και νά 'χει, αυτή είναι η κινητήρια δύναμή μας χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είμαστε και δέσμοί της.

Είμαστε ελεύθεροι να πράξουμε το τι μας αρέσει αναλόγως της καταστάσεως όπου βρισκόμαστε και των προτιμήσεών μας, δεν είναι ένας αποτελειωτικός σκοπός. Η ηδονή είναι αυτό που μας ευχαριστεί, όχι οι ασωτίες που μακροχρόνια μας ζημιώνουν, ούτε μόνο οι αισθησιακές ηδονές αλλά και οι πνευματικές. Η ηδονή αυτή καθεαυτή δεν είναι άπειρη, έχει τέλος, φτάνει σε πληρότητα, είναι ευπρόσιτη (εύκολα αποκτιέται ό,τι πραγματικά χρειαζόμαστε), το όριο και το μέτρο της είναι η εξάλειψη του πόνου (ποσοτικό κριτήριο καθορισμένο βάσει λογικής) και τυχόν διαφοροποιήσεις της είναι μη αναγκαίες (το καλό και το καλύτερο προσφέρουν την ίδια ηδονή, είναι και τα δύο καλά). Αν και η ηδονή είναι πάντα αγαθό κι ο πόνος κακό, αυτό δεν σημαίνει ότι πάντα είναι προτιμητέα η πρώτη από το δεύτερο, αλλά πρέπει να τα υπολογίζουμε σύμφωνα με ποσοτικά κι όχι ποιοτικά κριτήρια, κι αυτό γιατί μερικές φορές εξ αιτίας της αίσθησης του χρόνου είναι καλύτερο να επιλέγουμε κάποιον πόνο, ώστε να νιώσουμε μεγαλύτερες ηδονή στο μέλλον, και το αντίστροφο, μερικές φορές είναι καλύτερο να αποφεύγουμε ορισμένες ηδονές εξ αιτίας μελλοντικών πόνων που τις συνοδεύουν. Πρέπει να αναθεωρήσουμε οπότε την θεώρησή μας για το καλό και το κακό αφού είναι ρευστό το περιεχόμενο των όρων αυτών, κι εδώ είναι που χρειάζεται η λογική για να μας βοηθήσει. Ακολουθούν λίγες από τις κύριες δόξεις του Επίκουρου που θεωρώ ότι μπορούν να μας βοηθήσουν: *«Η ηδονή στη σάρκα δεν αυξάνεται όταν φύγει ο πόνος που οφείλεται στην έλλειψή της, απλώς*



διαφοροποιείται. Το όριο της ηδονής στο νου καθορίζεται με τη λογική θεώρηση των ίδιων των ηδονών και των ομογενών τους, όλων αυτών που δημιουργήσαν στο νου τους πιο μεγάλους φόβους» (Επίκουρος, Κύριαι Δόξαι, XVIII). Δηλαδή, κάποιος που είναι ευτυχισμένος και θέλει να γίνει πιο ευτυχισμένος πραγματοποιεί έναν μάταιο αγώνα γιατί θέλει να πάει εκεί που ήδη βρίσκεται. Η διαφοροποίηση της ηδονής είναι αυτή που τον ξεγελάει και νομίζει ότι βρίσκει κάτι ανώτερο. Αυτό συνεπάγεται ότι «ουκ εν τω πολλώ το ευ αλλά εν τω ευ το πολύ», δεν χρειάζεται να κάνουμε διακρίσεις μεταξύ καλού και καλύτερου, γιατί και τα δύο έχουν τον ίδιο αποτέλεσμα σε μας, την ευχαρίστηση, και μεταξύ ομοίων δεν πρέπει να υπάρχουν διλήμματα. Αλλά όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η επιλογή μεταξύ καλού και κακού δεν είναι πάντα εύκολη αφού απαιτείται περισσότερη σκέψη.

«Ο άπειρος και ο πεπερασμένος χρόνος περιέχουν ίση ηδονή, αν κάποιος εκμετρούσε τα όριά της με το λογικό» (Επίκουρος, Κύριαι Δόξαι, XIX). Δηλαδή, αυτοί που θέτουν ως σκοπό της ζωής τους την επίτευξη της αιώνιας ευτυχίας στο μέλλον μάταια βασανίζονται αφού ο χρόνος δεν θα πολλαπλασιάσει την χαρά τους. Είτε ζήσουν μία μέρα είτε αιωνίως την ίδια δυνατότητα έχουν να ευτυχίσουν, η αίσθηση της πληρότητας είναι ανεξάρτητη του χρόνου. Ο ορθολογιστής και ρεαλιστής Επίκουρος είναι αυτός που μας βάζει σε τάξη λοιπόν: Ο λογικός άνθρωπος νιώθει καλά με τον εαυτό του και τη φύση, πράττει πάντα το σωστό και το άριστο, αυτό που ενισχύει την σταθερότητα του χαρακτήρα του και που δεν είναι τίποτα άλλο από το να είμαστε πάντα ικανοποιημένοι με τα λίγα, κι από εκεί και πέρα να συνεχίσουμε να ζούμε τη ζωή μας όσο πιο ήρεμα μπορούμε, μακριά από δυσάρεστα συναισθήματα. Δεν υπάρχει άλλη προϋπόθεση για την ευχάριστη ζωή. Ο κάτοχος της λογικής που αναγνωρίζει ταυτοχρόνως την φυσική του ταυτότητα και προέλευση είναι πάντοτε ευτυχισμένος με τη ζωή του, δεν χρειάζεται να κάνει περίπλοκους σχεδιασμούς για αυτήν ούτε να αναβάλλει την ευτυχία του παρόντος στο απώτερο, και μερικές φορές ανύπαρκτο, μέλλον. Αυτό δεν σημαίνει ότι εφησυχάζεται ο άνθρωπος αυτός και συμβιβάζεται, αλλά ότι εφόσον το σώμα του βρίσκεται σε μια ήρεμη κατάσταση και αισθάνεται χαρά, μπορεί πλέον να ασχολείται με καθαρή τη σκέψη του και χωρίς αντιπερισπασμούς με ανώτερα πράγματα όπως η φιλοσοφία κι οι επιστήμες. Η ζωή είναι ένας αγώνας αντοχής με πολλές προκλήσεις στις οποίες μπορεί να ανταπεξέλθει αποτελεσματικότερα ο ισορροπημένος άνθρωπος.

Η ύπαρξη τέλους, όπως αφέθηκε ως υπονοούμενο προηγουμένως, θα μπορούσε να

συσχετιστεί με την ύπαρξη σκοπού στη ζωή του ανθρώπου. Το μοναδικό πράγμα που θα μπορούσαμε να δεχθούμε ως μακροπρόθεσμο σκοπό της ανθρώπινης ύπαρξης (ο βραχυπρόθεσμος είναι η προαναφερθείσα ηδονή) είναι η βελτίωσή του ως οργανισμού, να εξελιχθεί σε κάτι ανώτερο, υπηρέτη και προστάτη της φύσης που θα ενισχύσει την πολυπλοκότητά της. Ο σκοπός αυτός όμως δεν έχει τέλος, είναι δυναμικός, συνεχίζεται επ' άπειρον, οπότε στην περίπτωση αυτή δεν σχετίζεται με το τέλος όπως θα αναμενόταν, αλλά είναι ένας ανεκπλήρωτος σκοπός, ένα τέλος δίχως τέλος, κι αυτό γιατί δεν μπορούμε να ορίσουμε μια κατάσταση όπου θα έχει σταματήσει η διαδικασία της εξέλιξης και της φυσικής επιλογής.

Τί γίνεται όμως τελικά; Δεν θέτει ο άνθρωπος μακροπρόθεσμους στόχους; Δεν επιθυμεί κάποιο οριστικό τέλος στη ζωή του, ένα ασφαλές καταφύγιο; Δεν χρειάζεται να έχει τέτοιου είδους σκοπό η ζωή για να είναι ωραία, αφού το μόνο που θα προκαλεί θα είναι ο φόβος της αποτυχίας. Οι πρωτοπόροι Έλληνες, ως δυναμικός λαός που ήταν, ποτέ δεν έθεταν κάποιον περιοριστικό σκοπό, ούτε επαναπαύονταν στις διαφόρων ειδών «τέλειες» κατακτήσεις. Αυτή πρέπει να θεωρούμε ως την καλύτερη οδό για την ατομική και κοινωνική ανάπτυξη και πραγματική πρόοδο. Μια άλλη μερίδα ανθρώπων λέει ότι η ζωή δεν αξίζει τίποτα, βλέπει τον θάνατο ως λύτρωση ή/και ως μεταβατικό στάδιο για μια άλλη «ζωή». Δηλαδή στην παρούσα επίγεια φάση της ζωής τους πιστεύουν ότι ο θάνατος είναι η τελειότερη κατάσταση στην οποία μπορούν να βρεθούν, ότι το τέλειο είναι ο θάνατος. Κι όντως, ο θάνατος είναι τέλος αλλά οριστικό, αφού δεν υπάρχει κάτι ύστερα από αυτόν. Υπάρχει και μια ακόμα μερίδα ανθρώπων που υποστηρίζουν ότι με το να θέτουμε στόχους ζωής γινόμαστε καλύτεροι άνθρωποι, παλεύουμε για να τους πετύχουμε και αυτό συνεπάγεται πρόοδος. Για να κρίνουμε όμως ένα σχέδιο και σκοπό, πρέπει να περιγράψουμε τι θα γίνει στην περίπτωση εκπλήρωσής τους. Ικανοποιώντας έναν τελικό σκοπό, η ζωή μας δεν θα παρουσιάζει από εκεί και πέρα καμία πρόοδο, θα είμαστε στάσιμοι, κυριολεκτικά και μεταφορικά τελειωμένοι, αλλά και αρκετά πιθανόν λανθασμένοι, όπως είδαμε προηγουμένως στα περί δόξας. Για παράδειγμα: έστω ότι ένα ψάρι έθετε ως σκοπό της ζωής του να γίνει πίθηκος. Αν ακολουθούσε πιστά το πρόγραμμα αυτό, μόλις θα εξελισσόταν σε πίθηκο θα συμβιβαζόταν στην κατάσταση αυτή και το ανθρώπινο είδος δεν θα είχε εμφανιστεί ποτέ, η εξέλιξη θα σταματούσε εκεί. Εδώ βλέπουμε ότι η έννοια του τέλους είναι απόλυτη ως προς την έννοια του καλού: Δεν υπάρχει τίποτα καλύτερο μετά το τέλος. Το τέλειο μοιάζει με μια προφητεία για το τέλος του κόσμου και του χρόνου. Τέτοια ζωή σίγουρα θα είναι και πληκτική.

Η αναζήτηση του ακόμα τελειότερου διαποτίζει τον ελληνικό πολιτισμό, δεν τελειώνει ποτέ, πράγμα που σημαίνει ότι το τέλειο αποτελούσε για τους Έλληνες ένα εξελικτικό στάδιο κι όχι πραγματικό τέλος. Πουθενά στην ελληνική μυθολογία δεν αναφέρεται ότι ο άνθρωπος είναι το τέλος της δημιουργίας του κόσμου, ποτέ κανείς Έλληνας δεν ισχυρίστηκε ότι ο Παρθενώνας είναι το τελειότερο κτίριο που μπορεί να υπάρξει. Αντίθετα, στην εβραϊκή μυθολογία αναφέρεται καθαρά ότι ο άνθρωπος είναι το τέλος της Δημιουργίας. Ο Γιαχβέ έπλασε τον άνθρωπο και μετά αναπαύθηκε, πουθενά καμμία νύξη για συνέχεια της Δημιουργίας. Πράγμα αντιφατικό αφού αν ο άνθρωπος ήταν το τελειότερο ον σε απόλυτα μεγέθη τότε το προπατορικό αμάρτημα δεν θα έπρεπε να θεωρείται ως «πτώση» αλλά ως τέλεια πράξη ενός τέλειου όντος. Είναι φανερό ότι το σημερινό περιεχόμενο της λέξης «τέλειο» οφείλεται σε εβραιογενή παράδοση κι όχι στο καθαρά ελληνικό ιδεώδες όπου έχει τη σημασία του εν γένει σκοπού. Υπάρχει κι η περίπτωση να εκφράζει το ελληνικό πνεύμα, αλλά μόνο εάν χρησιμοποιούνταν με ειρωνική χροιά (και σήμερα παρατηρείται ειρωνική χρήση του «τέλεια» για να περιγράψει δυσάρεστη κατάσταση) ή για να εξευμενίσουν το κακό τέλος (το τέλειο να λέγεται κατ' ευφημισμόν ωραίο). Ό,τι κι αν ισχύει, το εβραιογενές ιδεώδες δεν παύει να είναι αυτό που δεν έχει περιεχόμενο, είναι εκτός πραγματικότητας, προωθεί κενές ιδέες κι απάνθρωπα πρότυπα, και καταργεί την ύπαρξη για να κυριαρχήσει η ανυπαρξία. Κι ο εβραίος Καρλ Μαρξ που αντί να επιλέξει την τρίτη λύση μιας ευχαρίστησης δίχως τέλος επιθυμεί *«Καλύτερα ένα άθλιο τέλος παρά μια αθλιότητα χωρίς τέλος»*, ενισχύει αυτή τη διαπίστωση. Μεσ' απ' αυτά της ζωής τα ψευτοδιλήμματα διαιωνίζεται η μοιρολατρία. Ελπίζοντας σε ανύπαρκτα πράγματα και προφητεύοντας τα, μπορεί εύκολα να εισβάλει σε παραγκωνισμένα από τη ζωή άτομα, σε μυαλά που δεν επεξεργάζονται τα ερεθίσματα που λαμβάνουν αλλά απλώς συνθέτουν ιδέες μέσω της φαντασίας, των εμφυσημένων με πνοή θεού ή εξ αποκαλύψεως «αληθειών», των ονείρων και των παιδικών τους εμπειριών. Κι όταν κάποιος βρεθεί σε μια τέτοια κατάσταση δύσκολα ξεφεύγει αφού η δημιουργικότητα της φαντασίας και η εξουσία που αποκτά από αυτή είναι εθιστική. Το επίγειο «τέλειο» για αυτούς είναι ο θάνατος, το αναγκαίο στάδιο για την εκπλήρωση του επουράνιου και τελικού «τέλειου» που είναι η θέωση ή αγιότητα, μια κατάσταση μισοπεθαμένου δηλαδή, η άρνηση της ζωής και του σώματος, η οποία επιτυγχάνεται σε κόσμο διαφορετικό από τον επίγειο, σε κόσμο όπου δεν ισχύει τίποτα από όσα ξέρουμε για τον δικό μας και δεν γνωρίζουμε καν αν υπάρχει.

Για ποιό λόγο όμως το μέλλον κι ο φόβος που το συνοδεύει κυριαρχεί στο παρόν

και αναμειγνύεται σε τόσο μεγάλο βαθμό στις υποθέσεις του; Γιατί δεν ανατρέπεται αυτή η σύγχυση; Ποιοί κερδίζουν από αυτή; Η απάντηση είναι απλή: οι προφήτες και οι ιερείς, οι πολιτικοί άρχοντες, ο καπιταλισμός και οι δυστυχημένοι του σήμερα που αναζητούν διέξοδο. Το κοινό τους είναι ότι αποτελούν το λεγόμενο «Σύστημα» και η συνεργασία μεταξύ ιερατείου, πολιτικών και τραπεζών είναι αυτή που το διατηρεί κι ενισχύει. Στην αγία αυτή τριάδα είχαμε αναφερθεί στην αρχή του κειμένου όπου διαπιστώθηκε μια υποψία συσχέτισης μεταξύ τους με τη βοήθεια της ετυμολογίας και τις πολλαπλές χρήσεις της λέξης «τέλος». Τώρα θα εξετάσουμε και το πως σχετίζεται το κάθε μέρος της τριάδας με το τέλος και το τέλειο, καθώς και το πως αλληλοεξυπηρετούνται αυτά.

Πρώτα θα αναλυθεί το ιερατείο, γιατί η εμφάνισή του προηγείται των υπολοίπων. Το ιερατείο χρησιμοποιεί το μέλλον σαν το έδαφος στο οποίο θα εφαρμοστούν οι μελλοντικές τιμωρίες κι ανταμοιβές που καθορίζονται βάσει τρεχουσών και παρελθοντικών συμπεριφορών και πρακτικών. Απλοποιώντας τα πράγματα, το ιερατείο χρησιμοποιεί την έννοια του χρόνου (παρελθόν, παρόν, μέλλον) για να θεμελιώσει την ηθική του, γιατί δεν νοείται ηθική χωρίς χρόνο. Θα παρεκτραπούμε λίγο αυτή τη στιγμή αλλά αξίζει η ταλαιπώρησή μας. Κατά Σωκράτη, λοιπόν, κάθε πράξη ενός ατόμου είναι αποτέλεσμα της θέλησης και της πεποιθήσεώς του ότι αυτό που πράττει είναι καλό. Κι έχει δίκιο, γιατί κάθε μας πράξη γίνεται εν ονόματι της επιβίωσης και βελτίωσής μας, αφού και στην περίπτωση που κάνουμε κάποιο «κακό» αυτό θα έχει γίνει με σκοπό ένα μελλοντικό καλό, αλλά όπως είδαμε και προηγουμένως, ο Επίκουρος έθεσε πιο σωστά αυτήν την έμφυτη τάση ως επιδίωξη για ηδονή. Μέχρι και στην αυτοκτονία (η υπέρτατη χριστιανική αμαρτία) οδηγείται κανείς για το δικό του καλό, δεν αντέχει την απουσία του καλού και του ευχάριστου ή αποβλέπει σε μια καλύτερη «ζωή» σαν πεθαμένος. Έτσι, κανείς δεν κάνει εκούσια κακό. Πως γίνεται επομένως μια πράξη που πάντα είναι καλή κάποιες φορές να χαρακτηρίζεται ως κακή; Μια πράξη κρίνεται καλή ή κακή από τις συνέπειές της, οι οποίες φυσικά εμφανίζονται στο μέλλον. Σε περίπτωση που το αποτέλεσμα δεν είναι το προσδοκώμενο, η πράξη μας θα χαρακτηριστεί αναποτελεσματική, άρα κακή, αλλά αυτό δεν αποκλείει την περίπτωση να έχουμε βγει κερδισμένοι μέσω της τύχης (η ευτυχία αυτή δεν συσχετίζεται μόνο με τη δική μας πράξη αλλά και με εξωτερικές συγκυρίες). Επομένως ο χρόνος είναι αυτός που θα κρίνει μια πράξη, δημιουργός του καλού και του κακού είναι ο χρόνος<sup>[1]</sup> Στη γλώσσα των θετικών επιστημών μια άγνωστη μεταβλητή συνηθίζεται να συμβολίζεται με το γράμμα X, το οποίο είναι

ταυτοχρόνως και το σύμβολο της πράξεως του πολλαπλασιασμού. Η έννοια που πάντα βασάνιζε τον άνθρωπο είναι αυτή του Χρόνου. Έτσι, έχει επικρατήσει το αρχικό του γράμμα Χ ως το σύμβολο της άγνοιας αλλά και του πολλαπλασιαστή κάθε μεταβολής στο σύμπαν. Έτσι είναι αναπόφευκτο το συμπέρασμα ότι ο χρόνος είναι αυτός που δημιουργεί και καθορίζει την ηθική. Προϋπόθεση της ηθικής είναι η ύπαρξη του χρόνου: Η ηθική ορίζει την έννοια του καλού βάση παρελθοντικών στοιχείων, εφαρμόζεται στο σήμερα και τα αποτελέσματά της εκδηλώνονται στο μέλλον. Επομένως στην αυτή καθεαυτή στιγμή, στο στιγμιαίο παρόν, δεν υπάρχει ηθική κι ο μόνος τρόπος για να την απολαμβάνουμε είναι να είμαστε «ανήθικοι». Σε εισαγωγικά η λέξη «ανήθικοι» γιατί δεν πρέπει να νοούμε την ηθική ως κάτι το οποίο επιδέχεται διδασκαλίας όπως συνηθίζεται να χρησιμοποιείται από τους διάφορους καπηλευτές της, αλλά να είμαστε υπέρ μιας φυσικής ηθικής που σέβεται τον άνθρωπο ως ζωντανό οργανισμό, διευκολύνει τις συνθήκες κοινωνικής διαβίωσής του και εξαλείφει αναρχικά στοιχεία. Κι όπως ωραία αναφέρει ο Νίτσε στην «Ιστορία και ζωή»: *«Όποιος δεν μπορεί να καθίσει στο κατώφλι της στιγμής, ξεχνώντας όλα τα περασμένα, όποιος δεν μπορεί να σταθεί επάνω σε ένα σημείο, σαν μια θέα της νίκης, δίχως να νιώθει ίλιγγο και φόβο, αυτός δεν θα μάθει ποτέ τι είναι ευτυχία, και κάτι ακόμη χειρότερο: Δεν θα πράξει ποτέ τίποτα που να κάνει άλλους ευτυχισμένους».*

Αναφέραμε προηγουμένως ότι ο χρόνος είναι ο κριτής. Για τις περισσότερες θρησκείες του πλανήτη κριτής είναι ο Θεός, ο οποίος είναι αγέννητος, άναρχος (υπάρχει από πάντα), άχρονος, αιώνιος, ακατάληπτος, άυλος, αναλλοίωτος και πανταχού παρών, χαρακτηριστικά που μπορούμε να προσδώσουμε όμως και στον χρόνο. Αν και ακατάληπτες οι δύο έννοιες, την ύπαρξή τους την γνωρίζουμε από τα αποτελέσματα των «πράξεών» τους: Τον χρόνο από την σχέση αιτίου-αποτελέσματος (διαδοχή πράξεων) κι τον Θεό μέσω της πρόνοιας και των θαυμάτων/ιστορικών παρεμβάσεών του. Στην λογική δεν ισχύουν οι μαθηματικές ταυτότητες, αλλά είναι ενδιαφέρον η σχέση χρόνος=κριτής, Θεός=κριτής => Θεός=χρόνος, η οποία υποστηρίζεται κι από τα προαναφερθέντα κοινά χαρακτηριστικά τους. Και οι δύο είναι πηγές της ηθικής, πηγές του καλού και του κακού. Ο χρόνος, όπως αποδείχθηκε, είναι πηγή του κακού και του καλού, αφού χωρίς τον χρόνο δεν υπάρχουν αυτά. Για να τα δημιουργεί αυτά, σημαίνει ότι ο χρόνος ή είναι ανώτερος των εννοιών αυτών κι επομένως τα θεωρεί απλά παράγωγά του, υπολείμματά του, ή είναι ο ίδιος καλός και κακός (κι άρα ηθικός), υπόθεση που έρχεται σε αντίθεση με την αναλλοίωτη και σταθερή φύση του κι επομένως απορρίπτεται. Έτσι, ο χρόνος, ως ανώτερος από την ηθική, δεν

επιβάλλει τίποτα, δεν είναι ηθικός. Εδώ έγκειται η ουσιώδης διαφορά μεταξύ Θεού και χρόνου: ο Θεός είναι ηθικός και υποτίθεται (για τους χριστιανούς και τις λοιπές εβραϊκές αιρέσεις και μη) ότι προωθεί το καλό ενώ στην ουσία παράγει και το κακό κι επομένως μπορεί να χαρακτηριστεί ως κακός εν αντιθέσει με τον χρόνο ο οποίος δεν επιδέχεται χαρακτηρισμού ως ανώτερος του δίπολου αυτού. Μια ουσιαστική ανάλυση όμως της ιδέας της θεϊκής ηθικής μας οδηγεί στον διαχωρισμό ηθικής και θεού, όπως πολύ απλά συμπεραίνει ο Μιχάλης Αριστείδου, κι οπότε Θεός και χρόνος αποκτάνε άλλο ένα κοινό στοιχείο, αλλά παρ' όλα αυτά δεν παύει να ισχύει το ότι, *«Η μεγαλύτερη τραγωδία σε ολόκληρη την ιστορία της ανθρωπότητας ίσως να είναι ο σφετερισμός της ηθικής από τη θρησκεία»* (Άρθουρ Κλαρκ), ενώ στην αρχαία Ελλάδα ουδέποτε υπήρξε αυτός ο σφετερισμός. Οι Έλληνες θεοί ήταν ανθρώπινοι και συνεπώς «ανήθικοι». Εφόσον ο χρόνος αποδείχθηκε πιο συμπαγής από τον Θεό (τουλάχιστον έτσι όπως τον εννοούν οι περισσότερες θρησκείες), μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι την δημιουργία της έννοιας του Θεού την οφείλουμε σε προσπάθεια θεοποίησης του χρόνου. Είμαστε λάτρεις του χρόνου: Η κοινωνική ζωή μας είναι οργανωμένη βάσει της ώρας, δηλαδή της κίνησης του ήλιου (ας μην ξεχνάμε ότι ο πρώτος Θεός που δημιουργήθηκε ήταν ο ήλιος, κατάλοιπα του οποίου διατηρούνται μέχρι σήμερα), έχουμε όλοι ρολόγια, ονομάσαμε τις μέρες της εβδομάδας βάσει θρησκευτικών κριτηρίων. Ο Θεός δεν γίνεται να είναι διαφορετικός από τον χρόνο, δεν μπορεί να υπήρχε ο Θεός παρών στην δημιουργία του χρόνου αφού για να πούμε ότι υπήρχε «πριν» από τον χρόνο χρησιμοποιούμε ήδη το «πριν» που αποτελεί χρονικό προσδιορισμό, άρα εμφανίστηκαν την ίδια στιγμή. Επανερχόμενοι στα του ιερατείου εξοπλισμένοι με το απόλυτο όπλο μαζικής καταστροφής, την γνώση, μπορούμε να αντιμετωπίσουμε την έννοια του τέλειου που αυτό μας παρουσιάζεται ως θεία βούληση. Το τέλειο όπως είδαμε δεν σχετίζεται με τον Θεό, δεν το ορίζει αυτός, αλλά η ανεξάρτητη από αυτόν ηθική, η οποία όμως εξαρτάται από τον χρόνο. Άρα και κάθε θεωρία περί τέλειου που υποστηρίζει το ιερατείο δεν είναι εκ Θεού εκπορευόμενη αλλά από τον χρόνο, για αυτό και το περιεχόμενο των λέξεων τέλος και τέλειο είναι άμεσα συσχετιζόμενο με την έννοια του χρόνου. Παρ' όλα αυτά, οι θρησκείες καπηλεύονται την έννοια του τέλειου και την παρέχουν παραμορφωμένη στους ακολούθους τους έτσι ώστε να ικανοποιούνται στον βέλτιστο βαθμό οι επιδιώξεις τους.

Το δεύτερο πρόσωπο της αδιαιρέτου τριάδας είναι η πολιτική. Ο ρόλος των σημερινών πολιτικών, εκείνων δηλαδή που συμμετέχουν σε μη γνήσια δημοκρατικά πολιτεύματα ή διεφθαρμένες ολιγαρχίες/μοναρχίες, είναι να

παίρνουν τις αποφάσεις στο όνομα του λαού και για το συμφέρον του. Γι' αυτό το λόγο έχουν την αναγνώριση από εμάς, αυτό είναι το καθήκον το οποίο τους αναθέσαμε (κοινωνικό συμβόλαιο). Η εξουσία τους δίνει την δυνατότητα να ορίζουν το μέλλον, όχι για το κοινό συμφέρον, αλλά το ορίζουν με τέτοιο τρόπο ώστε όχι μόνο να διατηρούνται σ' αυτήν αλλά να την ενισχύουν κι όλες (ο σπουδαιότερος γι' αυτούς νόμους είναι εκείνος που ορίζει το εκλογικό σύστημα, όλα τα άλλα έπονται). Στην σύγχρονη παγκόσμια πολιτική σκηνή ελάχιστα γεγονότα είναι τυχαία, τα περισσότερα είναι μέρη των σχεδίων τους. Ο εκφυλισμός της πολιτικής σε παιχνίδι λίγων δεν σταματάει εδώ, αφού οι μοντέρνοι πολιτικοί προκειμένου να πετύχουν τον τελικό σκοπό τους (το χρήμα είναι μόνο ένα μέσο για την επίτευξη του σκοπού τους) καταφεύγουν σε τακτικές χειραγώγησης των μαζών. Μέσω της προπαγάνδας που προωθούν μέσω της εκπαίδευσης και των μέσων ενημέρωσης επηρεάζουν ακόμα πιο αποτελεσματικά τη ζωή μας, μετατρέποντάς μας σε όντα τα οποία θα ανέχονται κι επιθυμούν τη δική τους ύπαρξη. Ένα από τα χρησιμότερα εργαλεία των πολιτικών είναι τα πρότυπα. Τα πρότυπα αποτελούνται από πρόσωπα ή καταστάσεις τα οποία οι πολιτικοί και το Σύστημα προωθούν ως ιδανικά και τέλεια, παραδείγματα προς μίμηση για τη μάζα. Παρέχουν οδηγίες για την επίτευξη ορισμένων στόχων, προσπαθούν να αποτελέσουν μια προεξόφληση του μέλλοντος, μια μακροχρόνια επένδυση. Είναι ο δρόμος που χαράσσουν μερικοί και κάποιιοι άλλοι ακολουθούνε γιατί δεν θέλουν να είναι ο μικρός τους εαυτός αλλά κάτι άλλο «ανώτερο» και κοινωνικά αποδεκτό.

Εξ αρχής, η ιδέα του προτύπου υποδηλώνει την κατωτερότητα των ατόμων που δεν κατόρθωσαν ακόμη να γίνουν σαν αυτό. Αισθανόμενος λοιπόν κάποιος απογοητευμένος που δεν είναι πρότυπο, ακολουθεί μηχανιστικά ένα από αυτά για να ανήκει πλέον κάπου και να έχει η ζωή του ένα σκοπό, στον οποίο σκοπό προσδίδουν αξία αυτός και οι υπόλοιποι ακόλουθοι. Ας δούμε το θέμα από μια ευρύτερη κοινωνική σκοπιά. Ο χαρακτηρισμός κάτι ως τέλει αφορά τον άνθρωπο, αυτός το αναγνωρίζει ως τέτοιο και υπηρετεί τον ίδιο ή/και ευρύτερες κοινωνικές ομάδες. Η έννοια του τέλει επομένως αποτελεί ένα κοινωνικό φαινόμενο και πρέπει να αναλυθεί βάσει της μεθοδολογίας των κοινωνικών επιστημών, αν βέβαια υπάρχει τέτοια, αφού το αντικείμενό της βρίσκεται συνεχώς σε κίνηση και μεταβολή. Υπάρχει όμως ένα εμπόδιο στην ανάλυση κοινωνικών προβλημάτων κι αυτό είναι η ταύτιση του αντικειμένου με το υποκείμενο: άνθρωπος κρίνει άνθρωπο, οπότε χάνεται η αμεροληψία του κριτή, για αυτό είναι και δύσκολο το εγχείρημα του κειμένου αυτού. Αυτό δεν ισχύει μόνο στην

περίπτωση όπου ο κριτής είναι ταυτόχρονα και διαμορφωτής καταστάσεων, δηλαδή όταν κάποιος έχει τη δύναμη να επηρεάσει τους άλλους ανθρώπους ώστε να δημιουργήσει ο ίδιος τις αποδείξεις των θεωρημάτων του, να παράγει ο ίδιος τη γνώση που επιζητεί. Τα περισσότερα ιδανικά και τέλειες καταστάσεις αποτελούν ιδεολογικές αφαιρέσεις που έχουν ως βασικό κι ορατό στόχο να δώσουν κατεύθυνση στις ζωές των ανθρώπων, κι όλα αυτά για να εξυπηρετηθούν τα συμφέροντα των ηγεμόνων, αφού αποτελούν ασφαλή μέθοδο ελέγχου των υπηκόων τους, στους οποίους έχουν δώσει την ψευδαίσθηση της ποικιλίας και ελεύθερης επιλογής, και αιτιολογούν τις επιλογές των ίδιων των ηγεμόνων αφού επιθυμούν συνήθως να προβάλλουν τη δική τους ζωή ως πρότυπη. Αυτή η μαζική επιδίωξη διαφόρων τέλειων καταστάσεων καθορισμένων από μια κεντρική διοίκηση δρα προς όφελος αυτής της εξουσίας, γιατί διατηρεί την καθεστηκυία τάξη και καθιστά τη δράση και συμπεριφορά της μάζας προβλέψιμη κι άρα υπό έλεγχο.

Οι πολιτικοί φροντίζουν να μας αναθέτουν διάφορες ταμπέλες, να ερμηνεύουμε διάφορους ρόλους στην κοινωνική μας ζωή ώστε να μην τελειώσει ποτέ η παράσταση που οι ίδιοι έχουν σκηνοθετήσει. Η ζωή είναι από μόνη της μια τραγική κωμωδία, κι οπότε κάθε πρόθεση μεταβολής του περιεχόμενου της είναι περιττή. Επειδή όμως οι σημερινοί άρχοντες είναι άτομα διεστραμμένα κι εναντίον της φύσης, δεν αναγνωρίζουν την υπεροχή του ελεύθερου σεναρίου της και έχουν βάλει ως στόχο τους τον βιασμό της ώστε να επιβάλλουν τη δική τους κοσμοθεωρία. Θεμέλιο του σχεδίου τους αποτελεί ολόκληρο το εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο είναι η αποτελεσματικότερη δραματική σχολή. Τα παιδιά, αντί να μάθουν από μικρή ηλικία τις αξίες της ζωής, να αποκτήσουν συνείδηση του τι είναι οι ίδιοι και τι η κοινωνία τους ώστε να είναι ενεργοί κι ανεξάρτητοι πολίτες, αναλώνονται στο να αποκτούν ωμές γνώσεις με τελικό σκοπό την εύρεση μιας δουλειάς, την υπακοή στο χρήμα και σε ένα αφεντικό. Η δουλειά που επιθυμεί ο καθένας είναι κι ο ρόλος που θέλει να παίξει στην ζωή του. Σήμερα ζωή χωρίς δουλειά νοείται ως κενή και χαραμισμένη, κι ο φορέας της ως χαμένο κορμί, τεμπέλης. Σε όλη του τη ζωή ο μοντέρνος άνθρωπος τείνει να μάθει τα πάντα για το τίποτα, προσπαθεί να μάθει όσα περισσότερα πράγματα μπορεί για ένα απειροελάχιστης έκτασης γνωστικό πεδίο, να εξειδικευτεί όσο το δυνατόν περισσότερο, να κοιτάει το δέντρο ώστε να μη βλέπει το δάσος. Για παράδειγμα, δεν μπορεί να υπάρξει κάποιος καθ' αυτό βιολόγος που να ξέρει τα πάντα για την λειτουργία του ανθρώπινου οργανισμού, γιατί δεν μπορεί να τα ξέρει όλα λόγω του όγκου των πληροφοριών, αλλά πρέπει να ενταχθεί σε μια υποκατηγορία της



βιολογίας όπου, για παράδειγμα, θα ξέρει τα πάντα για την λειτουργία μιας πρωτεΐνης και μόνο. Αυτή η ποικιλία των ρόλων δεν περιορίζεται μόνο στην σημερινή εργασιακή πραγματικότητα αλλά εντοπίζεται και σε πολιτιστικό (καλλιτεχνικά ρεύματα, φιλοσοφικές σχολές, θρησκείες, πολιτικά κόμματα) και διεθνές επίπεδο (φυλές, έθνη, κράτη), οι οποίοι ρόλοι ικανοποιούν την επιθυμία των ατόμων να ανήκουν κάπου. Η απόφαση κάποιου για το που θα ενταχθεί είναι ένα ψευτοδίλημμα, όλες οι προτεινόμενες επιλογές έχουν το ίδιο αποτέλεσμα, και η ελευθερία που νιώθει κι αυτή ψευδής. Εγωισμός απαιτείται για την διάσωση του ατόμου και στη συνέχεια η αυτοκαλλιέργειά του που θα περιλαμβάνει φυσικώς και άτομα του κοινωνικού του περιγύρου, ώστε με αυτόν τον τρόπο να αποκτήσει μια σφαιρική γνώση περί των ανθρώπινων ζητημάτων. Αν δεν υπάρξει και παγιωθεί το ατομικό καλό δεν μπορεί να υπάρξει το κοινό, αν δεν γίνουμε κυρίαρχοι του εαυτού μας δεν θα μπορέσουμε να συμμετάσχουμε ποτέ στην διαμόρφωση της τοπικής μας κοινωνίας, αλλά μόνο θα ακολουθούμε ως αμνοί και θα παρακολουθούμε σαν χαζοί.

Το τρίτο και θαυματουργό πρόσωπο της συστημικής αγίας τριάδας είναι ο πολυπρόσωπος Καπιταλισμός. Στον Καπιταλισμό ο Θεός είναι το χρήμα, όλα περιστρέφονται γύρω από αυτό, ενώ κι ο χρόνος πλέον θεωρείται χρήμα (κι εδώ εντοπίζουμε μια ταύτιση μεταξύ των ιδιοτήτων Θεού και χρόνου) αφού το πέρασμά του παράγει νέο χρήμα μέσω των τόκων: Το χρήμα μένει έγκυο και γεννάει χρήμα. Το βασικό όργανο του Καπιταλισμού, οι τράπεζες, δρουν ως υποστηρικτικός μηχανισμός των σχεδίων του ιερατείου (δεν είναι τυχαίο ότι σε κάθε εκκλησία βρίσκεται και μια Αγία Τράπεζα και το παγκάρι) και των πολιτικών (χρηματοδότηση προγραμμάτων), είναι φανερό η διαπλοκή τους σε όλα τα παρακλάδια του χριστιανισμού (αλλά και λοιπών θρησκειών) και της πολιτικής. Η δύναμη των τραπεζών είναι ο χρόνος, γιατί αυτός είναι ο πολλαπλασιαστής του χρέους που έχουν να εισπράξουν. Μέσω των τόκων/χρεών οι τράπεζες προσδίδουν χρηματική αξία στο χρόνο, ενώ, γενικότερα, η ύπαρξη χρονικών καθυστερήσεων στις συναλλαγές των ανθρώπων (αναντιστοιχία περιόδων εισπράξεων και πληρωμών) αποτελεί αιτία για ζήτηση χρήματος. Η χρονική αξία του χρήματος είναι γεγονός και στην σημερινή εποχή που το χρήμα έχει μηδενική υλική αξία <sup>[2]</sup> θα μπορούσαμε να πούμε ότι έχει μόνο χρονική αξία. Μέχρι στιγμής είδαμε την επίδραση του χρόνου στον Καπιταλισμό, τώρα θα εξετάσουμε την επίδραση του Καπιταλισμού στον χρόνο με τη βοήθεια του Άλντους Χάλξειϊ («Time and the Machine»), ο οποίος υποστηρίζει πολύ σωστά ότι η έννοια του χρόνου όπως την εννοούμε σήμερα είναι αποτέλεσμα της εκβιομηχανοποίησης της κοινωνίας που

προκάλεσε η βιομηχανική επανάσταση. Είναι τεχνητός χρόνος εν αντιθέσει του γνήσιου κοσμικού. Η αλλαγή αυτή στην αντίληψη του χρόνου είναι αφύσικη αφού αντικαταστήσαμε την φυσική αντίληψη του χρόνου μέσω των φυσικών φαινομένων με την αντίληψη των ανεπαίσθητων δευτερολέπτων μέσω της κινήσεως των δεικτών ενός ρολογιού. Η νέα αντίληψη του χρόνου είναι καθαρά υπέρ του καπιταλισμού αφού επιτρέπει την ομαλή λειτουργία του: Όλοι πηγαίνουν στις δουλειές τους στην ώρα τους, τα μηχανήματα είναι ρυθμισμένα αναλόγως, η παραγωγή πραγματοποιείται μέσα στον προκαθορισμένο χρόνο, τα δρομολόγια των μέσων μεταφορών είναι προγραμματισμένα στην εντέλεια, οι τηλεοπτικές εκπομπές προβάλλονται σε συγκεκριμένες ώρες, επιτρέπεται η ύπαρξη αγχωτικών προθεσμιών και επιχειρηματικών συναντήσεων. Μέχρι και οι συναντήσεις με τους φίλους μας είναι υπέρ του γιατί διευκολύνονται οι έξοδοί μας κι αυτό συνεπάγεται κατανάλωση και ξόδεμα χρημάτων.

Ο χρόνος έτσι απέκτησε πλέον μια ακόμη ιδιότητα: Αποτελεί πηγή άγχους και καταπίεσης, η ιδιότητα που πάντα είχε ο Θεός αλλά την αρνούνται οι πιστοί του. Πρέπει να δουλέψουμε, να κάνουμε παρέα με τους φίλους μας, να κάνουμε οικογένεια και να μεγαλώσουμε τα παιδιά μας, να διασκεδάσουμε, κι όλα αυτά βάσει σχεδίου, γιατί διαφορετικά δεν θα μπορέσουμε να συνδυάσουμε δουλειά κι ευχαρίστηση. Η δουλειά μέσω του χρόνου έχει γίνει δουλεία, κυρίως για τους μισθωτούς και τους χρεωμένους (επειδή βρίσκονται σε θέση εξάρτησης από εργοδότη και δανειστή αντιστοίχως), ενώ η χαλάρωση και η άγνοια της ακριβούς ώρας θεωρείται ανευθυνότητα. Ο ρόλος του καπιταλισμού στη δημιουργία του τέλειου είναι ότι και συνεισφέρει στην διάδοση των ιδεών περί τέλειου πολιτικών και ιερατείου, είναι ο χρηματοδότης τους, αλλά κι ο ίδιος προωθεί το δικό του πρότυπο, το δυτικό, δηλαδή εκείνο του καταναλωτή που προπαθεί να ικανοποιήσει τις διαρκώς αυξανόμενες περιττές ανάγκες του κι εκείνο της βιομηχανικής παραγωγής που ολοένα κι αυξανόμενα χρησιμοποιεί αλόγιστα τους περιορισμένους διαθέσιμους παραγωγικούς πόρους του πλανήτη ώστε να δημιουργεί άχρηστα αγαθά που θα καταναλώσουν χωρίς δεύτερη σκέψη οι υπήκοοι του Συστήματος κι αυτό θα τους προσφέρει το ευλογημένο κέρδος. Επίσης, μέσω του ασφυκτικού περιβάλλοντος που δημιουργεί δεν επιτρέπει στον εργαζόμενο και τυφλωμένο από τις ανάγκες του άνθρωπο να βρει τον απαραίτητο χώρο και χρόνο ώστε να κάτσει και να συλλογιστεί το τι κάνει ο ίδιος και η κοινωνία, και το γιατί το κάνουν. Η κριτική σκέψη, όσο επικρατούν αυτές οι συνθήκες, τείνει να εξαφανιστεί και τη θέση της αρχίζει και παίρνει η κοινή λογική, η λογική της μάζας. Το τι υπάρχει δεν είναι πλέον καθορισμένο από τη φύση αλλά ισχύει η

μοντέρνα λογική του τύπου «τι επιτρέπεται να είναι και τι δεν επιτρέπεται να είναι». Ο καπιταλισμός ελέγχει σε μεγάλο βαθμό τη ζωή μας, έχουμε χάσει μέρος της ελευθερίας μας, αν όχι όλη. Μας δημιουργεί καταναλωτικά όνειρα, μας τα χρηματοδοτεί με δάνεια, καρπώνεται και από τις δύο αυτές πηγές κέρδους. Αυτή είναι η ιδέα της προόδου, της τελειότητας, στη Δυτική κοινωνία την οποία ασπάζονται οι πολιτικοί και το ιερατείο.

Τον τελευταίο καιρό έχουν μεταβληθεί ή φανερωθεί (δεν μπορούμε να γνωρίζουμε ακόμα ποιο από τα δύο ισχύει) οι ισορροπίες στην αγία τριάδα του Συστήματος. Ο Καπιταλισμός (τράπεζες, πολυεθνικές) έχει κυριαρχήσει πλέον έναντι των θρησκειών, τις έχει εκτοπίσει με την απομυθοποίηση των δογμάτων τους, την ελεύθερη διάδοση της αλήθειας αυτής και την αντικατάσταση των παλαιών ψεμάτων με ένα καινούργιο, εκείνο του κεφαλαίου και του κέρδους. Η ευρεία διάδοση και δημοσιότητα «αιρετικών» βιβλίων και απόψεων τα τελευταία χρόνια γίνεται με την χορηγία του Συστήματος που θέλει να μας ξυπνήσει ώστε να μας μεταφέρει στο καινούργιο κρεβάτι που μας ετοίμασε, ίσως και νεκρικό, όπου θα κοιμόμαστε ακόμα πιο βαθιά και τα όνειρά μας θα διαμορφώνονται από εκείνο και θα ζούμε μέσα σε αυτά.

Και τι κάναμε εμείς για όλα αυτά; Αναθέσαμε σε πολιτικούς, παπάδες και τραπεζίτες το μέλλον μας, τους αφήσαμε να καλλιεργήσουν τον φόβο και μέσω αυτού να μας ελέγχουν. Πηγή της εξουσίας τους είναι ο φόβος της απώλειας και της επίτευξης του τέλειου, και είναι αποτελεσματικοί σε αυτό γιατί πλέον ελέγχουν σε μεγάλο βαθμό τη μελλοντική ζωή μας, δικαιολογημένα φοβόμαστε γι' αυτή την πραγματικότητα. Η επιδίωξη του τέλειου, όπως αυτοί μας το παρουσιάζουν, είναι αυτό που μας δεσμεύει. Η έλλειψη της αυτογνωσίας, της αυτάρκειας και της αίσθησης της πραγματικής ελευθερίας που συνοδεύει την ιδέα του τέλειου, δεν μας αφήνει να χαρούμε την απλότητα της ζωής. Το Σύστημα μας έχει καταστήσει ατομιστές σε τέτοιο βαθμό ώστε να κοιτάμε μόνο τον εαυτό μας, κι αυτό επειδή είμαστε οι ίδιοι άρρωστοι που προσπαθούμε να θεραπευτούμε κι εξ ανάγκης αδιαφορούμε για τη συλλογικότητα στην οποία όμως μπορεί να βρίσκεται το αντίδοτο, ολόκληρο ή μέρος του. Έχει καταστεί λοιπόν το τέλειο ως αναγκαίος όρος της ζωής. Όποιος κοιτάει το σήμερα και δεν θέτει τελικούς σκοπούς τον θεωρούν ανήθικο, απαισιόδοξο, ανυπεύθυνο και τεμπέλη. Η σημερινή δυτική κοινωνία έχει ενσωματώσει την έννοια του τέλειου με έναν πολύ παράξενο κι αφύσικο, όπως κι αναμενόταν, τρόπο με τον οποίο σε κυνηγάει όπου κι αν πας. Όλοι προσπαθούν να γίνουν τέλειοι όπου θα έχουν τα εξής χαρακτηριστικά: Θα

έχουν την τέλεια παρουσία (τεχνητή ομορφιά, περιποίηση με φρου φρου κι αρώματα, μοδάτα ενδύματα, νοοτροπία «όλοι είμαστε μοντέλα και μοιραίοι/ες»), θα έχουν την τέλεια δουλειά/καριέρα, θα έχουν την/τον τέλεια/ο σύντροφο (οι πρίγκιπες σμίγουν με πριγκίπισσες), θα είναι δημοφιλείς κι αγαπητοί στον κόσμο αλλά κατά βάθος θέλουν και προκαλούν τον φθόνο των διπλανών τους, θα έχουν τα τελειότερα αγαθά πολυτελείας (βασιλικό ανάκτορο, εξοχικό, κότερο, σπορ/λιμουζινοειδές αυτοκίνητο), θα ασχολούνται με αριστοκρατικής φύσεως πολιτιστικά δρώμενα (δηλαδή οτιδήποτε χρειάζεται χρήμα και είναι απρόσιτο για τη μάζα, αυτό που απαιτεί κάποια μύηση, το κυριλέ, το κουλτουριάρικο, το «ψαγμένο», το οποίο είναι βέβαια κενού περιεχομένου), θα βιάζουν την φύση για να ικανοποιούν τις παροδικές κι άχρηστες «ανάγκες» τους.

Το σημαντικότερο και καθολικό χαρακτηριστικό μιας τέλειας κατάστασης φαίνεται να είναι η απεγνωσμένη επιθυμία διατήρησης και απόκτησης της νεότητας και της αθανασίας (επ' άπειρον παραμονή στο σωματικό και πνευματικό τέλειο), επιθυμία που βασίζεται σε παράλογη προσδοκία κι επομένως καθίσταται αδύνατη η επίτευξη μιας τέλειας κατάστασης. Θέτουν έναν τελικό σκοπό (τέλειο) όταν ακόμα είναι νέοι και στη συνέχεια, ενώ βαδίζουν προς την εκπλήρωσή του, προσπαθούν πάση θυσία να διατηρηθούν στην επίσης τέλεια νεανική κατάσταση με αποτέλεσμα να παρεκτρέπονται από τον φυσικό τους προορισμό, από αυτόν που αναγκαστικά θα ακολουθήσουν είτε το θέλουν είτε όχι, τα γεράματα, κι έτσι αποκτούν ένα σωρό σωματικά προβλήματα (δεν αναφέρομαι σε ψυχικά προβλήματα γιατί αιτία τους είναι το σώμα). Αυτό θα πρέπει να είναι και το νόημα του μύθου του Τιθωνού όπου ναι μεν του χάρισαν οι θεοί την αθανασία, τη δυνατότητα δηλαδή ευρέσεως του σκοπού της ζωής του χωρίς χρονικούς περιορισμούς και αιώνιας απολαύσεως των επιτευγμάτων του, αλλά όχι και τη νεότητα, με αποτέλεσμα να μετατραπεί η ζωή του σε βασανιστήριο. Δηλαδή, εφόσον επιθυμεί κάποιος τη νεότητα αυτό σημαίνει ότι πρέπει να τη ζει κι όχι να σχεδιάζει τέλειες μελλοντικές καταστάσεις, δεν χρειάζεται να προβάλλει τη δυνατότητα για ευτυχία στο μέλλον. Είναι φανερό ότι στον δυτικό κόσμο η ιδέα του τέλειου με τις εγγενείς της αντιφάσεις έχει ως αποτέλεσμα την δημιουργία πολλών διαταραχών στους κατοίκους του, γιατί επιθυμούν αυτοί σκοπούς που θα εκπληρωθούν όταν φτάσουν στα ανεπιθύμητα, ως συνήθως, γι' αυτούς γηρατειά, δηλαδή προβλέπεται ότι στη μελλοντική αυτή κατάσταση θα νιώθουν έντονα κι αντιθετικά συναισθήματα. Από τη μια τα γεράματα υπό τέλειες συνθήκες και από την άλλη τα νιάτα υπό ατελείς: επιδιώκουν δύο τέλειες καταστάσεις που είναι όμως αμοιβαία αποκλειόμενες. Αυτή η γενική απέχθεια προς τα γεράματα, της

φυσικής πορείας του ανθρώπου προς τον θάνατο, αποτελεί και μια από τις βασικές αιτίες επιδίωξης μιας τέλει και αμετάβλητης κατάστασης.

Θα προσπαθήσουμε στο σημείο αυτό να υμνήσουμε λίγο τα γεράματα, την ηλικιακή κατάσταση όπου συνήθως εκπληρώνεται ο τελικός σκοπός της ζωής κάποιου, αλλά και φτάνει στο τέλος της η ανθρώπινη ζωή, ώστε να αποβληθεί κάθε φόβος απέναντί τους, χωρίς σε καμία περίπτωση να αμφισβητούμε την αξία των νιάτων. Απλώς κάθε πράγμα γίνεται στον καιρό του, στην ώρα του (ωραίο κι ώριμο), κι επομένως πρέπει να το σεβόμαστε ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες. Όπως φάνηκε προηγουμένως, τα γεράματα θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι υποτιμημένα και τα νιάτα υπερτιμημένα από τον κόσμο. Την άποψη αυτή την υποστηρίζουν τόσο υπερήλικες, οι οποίοι έχουν εμπειρίες κι από τις δύο καταστάσεις, όσο και νέοι, οι οποίοι προβλέπουν πως θα είναι στο μέλλον οι ίδιοι. Ας δούμε για ποιούς λόγους μπορεί ένας παππούς, που είναι ο κατάλληλος για να μιλήσει, να είναι αρνητικός απέναντι στα γεράματα:

- Στα νιάτα του δεν ήταν ώριμος αρκετά με αποτέλεσμα να κάνει λάθη και παραλείψεις για τα οποία μετανιώνει σήμερα. Χαρακτηριστική η φράση του: «Αν είχα το μυαλό που έχω σήμερα, θα είχα εκμεταλλευτεί καλύτερα τις ευκαιρίες που είχα όταν ήμουν νέος». Αντί αυτού όμως, θα έπρεπε να σκέφτεται ως εξής: «Το τι είμαι σήμερα το ορίζει το παρελθόν μου, το οποίο δεν μεταβάλλεται ότι κι αν κάνω, όσο κι αν το θέλω. Δεν πρέπει να μετανιώνω για καμμιά παρελθοντική μου πράξη ή παράλειψη, γιατί ότι έκανα τότε ήταν γιατί τότε το θεωρούσα ως το καλύτερο που μπορούσα να κάνω. Κάθε πράξη μας ως άνθρωποι έχει ως σκοπό την ηδονή, το προσωπικό μας όφελος αυτό δηλαδή που θα μας διατηρήσει στη ζωή υπό τις βέλτιστες δυνατές συνθήκες, ανεξάρτητα από το ότι κάποιες φορές προκαλεί πόνο (ουδείς εκών κακός)».

- Το σώμα του δεν είναι πλέον το ίδιο, δεν μπορεί να κάνει ότι έκανε όταν ήταν νέος, όσο περνάει ο καιρός γεράζει ο άνθρωπος. Εδώ εντοπίζεται άλλη μια απαισιόδοξη ματιά στο θέμα των γηρατειών: η πλειονότητα των ανθρώπων πιστεύει ότι όσο περνάνε τα χρόνια οι ίδιοι γεράζουν, παλαιώνουν. Κοιτάζοντας όμως την κατάσταση αυτή από το παρόν και προς τα πίσω κι όχι από τη στιγμή που γεννηθήκαμε και μπροστά, διαπιστώνουμε ότι με το πέρασμα του χρόνου μια νεότερη «έκδοση» του εαυτού μας επικρατεί: Ο Ζάττας του 2011 είναι νεότερος από τον Ζάττα του 2010, όπως μια έκδοση ενός βιβλίου του 2011 είναι νεότερη από μια του 2010. Ο ορισμός του χρόνου είναι σχετικός, απαιτεί πάντα ένα μέτρο αναφοράς για τον ορισμό του, κι επομένως κάθε κριτική επάνω στην έννοιά του

είναι σχετική. Αλλά κι αν όντως γεράζουμε καθώς ζούμε, δεν υπάρχει κανένας ειδικός λόγος για να παραμείνει το σώμα μας σε νεανική κατάσταση, «την άκρα ανοησία αγγίζει αυτός που θέλει να νικήσει την φύση», λέει ο Ευριπίδης. Η πορεία προς τον θάνατο είναι φυσική κι ανεπίστρεπτη, είναι μωρία το να διαμαρτύρεται κανείς για το τι δεν μπορεί να πράξει λόγω της ηλικίας του, αφού η συμπεριφορά αυτή αρμόζει σε νήπια. Η φθορά, όπως και η γένεση, δεν είναι κάτι το κακό και η αδυναμία δράσης δεν αποτελεί και μεγάλο πρόβλημα γιατί όπως λέει κάποιος: «Μη φοβάσαι τους πειρασμούς. Όσο μεγαλώνεις αρχίζουν να σε αποφεύγουν», δηλαδή η πρακτική μας αχρήστευση δεν έχει ιδιαίτερο νόημα γιατί η ίδια η ζωή προβλέπει μειωμένες αρμοδιότητες για την κατάστασή μας (είτε είμαστε άρρωστοι και θα πεθάνουμε σύντομα είτε τα νεαρά μέλη της οικογένειας ή η πολιτεία μας φροντίζουν). Αυτός που δικαιολογημένα φοβάται τα γηρατειά είναι ο κακός γονέας ή αυτός που δεν είναι γονέας, γιατί όχι μόνο δεν θα έχει βοήθεια από κανέναν αλλά θα νομίζει ότι ζει υπό εχθρικές συνθήκες.

- Ο φόβος του θανάτου, ο θεωρούμενος ως απόλυτος φόβος. Όσο γεράζει κάποιος τόσο πιο κοντά στο τέλος του βρίσκεται. Σίγουρα η περιγραφή αυτή φαίνεται τρομακτική αλλά μια επικούρεια θεώρηση του θανάτου δρα λυτρωτικά: «Ο θάνατος δεν είναι τίποτε για εμάς. Γιατί αυτό που έχει αποσυντεθεί δεν αισθάνεται, κι αυτό που δεν αισθάνεται δεν είναι τίποτε για μας». Αν έχουμε τον έλεγχο του εαυτού μας τότε μπορούμε και να ελέγξουμε και τον φόβο. Το ένστικτο της επιβίωσης όσο γεράζουμε χάνει τη βαρύτητά του και την επιρροή στη δράση μας ως αποτέλεσμα μιας φυσικής σωματικής διεργασίας. Όλα τα ζώα όταν γερνάνε και χάνουν πλέον τη ρώμη τους, συνειδητοποιούν την κατάστασή τους, χαλαρώνουν τον ρυθμό της ζωής τους και αναμένουν το τέλος ως κάτι φυσικό. Δεν είναι μοιρολατρική αυτή η στάση, είναι η αλήθεια, και κάθε προσπάθεια εναντίωσης στην αλήθεια είναι μάταιη.

Από ότι βλέπουμε, ο σωστός άνθρωπος πρέπει να εκτιμά τα γεράματα ως παρεπόμενο του σεβασμού του προς τη φύση. Όπου παρατηρείται έλλειψη ωριμότητας και χρόνια παθολογική εγωκεντρικότητα δεν υπάρχει σεβασμός για τα γεράματα από το ανεξαρτήτως ηλικίας υποκείμενο αλλά μόνο η παράλογη απαίτηση για σεβασμό. Δεν είναι τυχαίο ότι η «Πολιτεία ή Περί δικαίου» του Πλάτωνα ξεκινά με τον ισομερή διάλογο Σωκράτη και Κεφάλου όπου αντικείμενο συζήτησης είναι τα γηρατειά και η δίκαιη αντιμετώπισή τους. Ο Κέφαλος, βρισκόμενος στο κατώφλι των γηρατειών, θεωρεί ότι ναι μεν όσο γεράζει ο άνθρωπος φθίνουν οι ηδονές του σώματος και αυξάνεται η επιθυμία για αναζήτηση απαντήσεων πάνω σε ερωτήματα της ζωής, ο φόβος για το τέλος και

η μέριμνα για τυχόν εκκρεμότητες, αλλά αυτό δεν αποτελεί βασική αιτία στενοχώριας αφού δεν είναι λίγοι εκείνοι οι γέροι που απολαμβάνουν τη κατάστασή τους. Κι αυτό γιατί ένα πλεονέκτημά τους είναι η αίσθηση της ηρεμίας και της ελευθερίας από τα πάθη, θέση που υποστηρίζει κι ο Σοφοκλής λέγοντας ότι τότε απελευθερώνεται κανείς από την καταπίεση, όχι μόνο ενός, αλλά πολλών δυναστών. Η πηγή των γεροντικών παραπόνων εντοπίζεται στον χαρακτήρα και στη διάθεσή τους, γιατί οι ευγενικοί και καλόβολοι έχουν εύκολα γηρατειά ενώ στην αντίθετη περίπτωση όχι μόνο τα γηρατειά αλλά και η νιότη είναι βαριά στους ανθρώπους αυτούς. Ο ηλικιωμένος άνθρωπος, αν και είναι σωματικά αδύναμος, μπορεί με την συσσωρευμένη γνώση του να συνεχίζει να επηρεάζει το περιβάλλον στο οποίο ζει αφού δεν υφίσταται κανενός είδους κοινωνικού αποκλεισμού, εκτός κι αν αποφασίσει κάτι τέτοιο ο ίδιος ή κάποιος άλλος αυθαίρετα. Χαρακτηριστική του πνεύματος αυτού είναι και η αρχαιοελληνική παροιμία: *«Χειροκροτώντας η γριά σηκώνει πολλή σκόνη»*. Σήμερα όμως, δυστυχώς, η κοινωνία δεν εκμεταλλεύεται την ύπαρξη των τόσων ηλικιωμένων για την βελτίωσή της, αλλά αντιθέτως τους βγάζει στη σύνταξη και ουσιαστικά τους αχρηστεύει γιατί δεν έχει καμμία απαίτηση από αυτούς. Μια πιο ενεργή κι εθελοντική συμμετοχή των έμπειρων γερόντων στα κοινωνικά δρώμενα μόνο καλό θα μπορούσε να προσφέρει στο σύνολο, γιατί με τον τρόπο αυτό θα διασφαλιζονταν η κοινωνική συνοχή και συνέχεια (διαδοχή γενεών), η ομαλή διαδοχή στις κοινωνικές θέσεις και η μεταλαμπάδευση χρήσιμων γνώσεων, απαραίτητων στοιχείων για την καθοδήγηση και πρόοδο των νεότερων. Η συμμετοχή τους δεν θα εξασφαλιζόταν λόγω της ηλικίας τους αλλά λόγω της καθαρότητας και πληρότητας των συλλογισμών τους, δηλαδή οι απόψεις τους δεν θα γίνονται δεκτές μόνο και μόνο λόγω του κύρους που τους προσδίδει η μεγάλη ηλικία αλλά βάσει της αξίας τους. Μια γεροντική επανάσταση εναντίον του συμβιβασμού και της τεμπελιάς του καφενείου (ενδεικτικό του πόσο σέβεται το κράτος τους ηλικιωμένους είναι τα Κ.Α.Π.Η.) σίγουρα θα είχε θετικές επιπτώσεις στην κοινωνική οργάνωση.

Η πιο αστεία περίπτωση είναι εκείνη των εβραιοχριστιανών που αποφεύγουν να σκέφτονται τα γεράματα όπως ο διάολος το λιβάνι κι αυτό για δύο λόγους. Πρώτον, όσο γεράζει κάποιος, τόσο πιο κοντά βρίσκεται στο θάνατο κι άρα στις πύλες του Παραδείσου, οπότε ο σωστός χριστιανός πρέπει να διακατέχεται από αίσθημα χαράς γιατί σε λίγο καιρό θα συναντήσει τον δημιουργό του, αλλά είναι λίγοι οι πιστοί που νιώθουν έτσι. Αλλά εδώ θα πρέπει να πούμε ότι ούτε ο ίδιος ο Ιησούς δεν αισθάνθηκε καλά, όταν βρισκόταν στο όρος των Ελαιών, με την

επερχόμενη σταύρωσή του. Δεύτερον, η πέμπτη θεϊκή εντολή που αναφέρει ότι «Θα πρέπει να τιμάς τον πατέρα και τη μητέρα σου έτσι που να ευημερείς και να μακροημερεύεις πάνω στη γη» απαιτεί σεβασμό προς τους γηραιότερους. Αφού όμως εκτιμάς κάτι σε κάποιον, όταν αποκτήσεις αυτό το κάτι πρέπει να είσαι περήφανος για αυτό. Αυτό συνεπάγεται ότι ο εβραιοχριστιανός πρέπει να σέβεται και να ευγνωμονεί τη φύση και τη ζωή που έζησε ανεξαρτήτως της παρούσας ηλικίας του, πράγμα επίσης σπάνιο, αφού λίγοι είναι εκείνοι που αισθάνονται καλά με τα γεράματά τους.

Αν και η ζωή του γέρου και του νέου είναι διαφορετική, πρέπει να έχουν μια κοινή ασχολία που θα τους ωφελεί, ένα διαχρονικό πανανθρώπινο ενδιαφέρον, κι αυτό είναι η φιλοσοφία. Η αρχή της επιστολής του Επίκουρου προς τον Μενοικέα είναι σαφής: *«Όσο είναι νέος κανείς να μην αργοπορεί να φιλοσοφήσει κι όταν γεράσει να μην καταπονείται φιλοσοφώντας. Γιατί κανείς δεν είναι ανώριμος ούτε υπερώριμος για εκείνο που φέρνει την υγεία της ψυχής. Και όποιος λέει ότι δεν ήρθε ακόμη ο καιρός για να φιλοσοφήσει ή ότι κιόλας πέρασε, μοιάζει μ' εκείνον που λέει ότι δεν ήρθε ακόμη η ώρα ή ότι δεν έμεινε πια καιρός για την ευδαιμονία. Πρέπει, λοιπόν, να φιλοσοφεί και ο γέρος και ο νέος: ο μιν ένας ώστε, ενώ γερνά, σαν νέος να βλέπει τα αγαθά -χάρη στις καλοτυχίες της περασμένης του ζωής-, ο δε άλλος, μολονότι νέος, να είναι και συνάμα ώριμος, καθώς δε θα φοβάται για τα μελλούμενα».* Επίσης, λαμβάνοντας υπ' όψη το ρητό *«Μηδένα προ του τέλους μακάριζε»*, μόνο τις ζωές ατόμων που βρίσκονται ένα βήμα πριν τον θάνατο μπορούμε να κρίνουμε με ασφάλεια: *«Μακάριος δεν πρέπει να θεωρείται ο νέος, αλλά ο γέροντας που έζησε μια καλή ζωή. Γιατί ο μιν νέος στο άνθος της ηλικίας του είναι έρμαιο της τύχης του, ενώ ο γέροντας άραξε στα γηρατειά του σαν σε λιμάνι, έχοντας εξασφαλίσει στις ευχάριστες αναμνήσεις του τα αγαθά εκείνα για το οποία πρωτύτερα έτρεφε ελάχιστες ελπίδες»* (Επίκουρου προσφώνησις 17).

Κλείνοντας την παρεμβολή για τα γεράματα πρέπει να αναφέρουμε και το ποίημα του Σουρή *«Να ήμουν παπούς»*, όπου περιγράφει με γλυκόπικρο τρόπο τη ζωή ενός Πλησιάζοντας προς το τέλος, όταν πλέον τα ρυτιδιασμένα άκρα των δαχτύλων μας αγγίζουν το τέλειο, το τέλος, τελειώνει και το ταξίδι μας. Γνωρίζουμε ότι φτάσαμε στον τελικό προορισμό μας γιατί είναι ευδιάκριτος πλέον ο πελώριος τοίχος που ορθώνεται μπροστά μας. Μπορείς να κοιτάξεις πίσω, να ζήσεις το παρόν στο σημείο εκείνο, αλλά πιο μπροστά δεν υπάρχει τίποτα, μόνο ένας τοίχος, Ο τοίχος αυτός από μακριά φαίνεται όμορφος και πολλά υποσχόμενος, αλλά όταν βρεθείς εκεί το μόνο που μπορείς να κάνεις σε αυτόν



είναι να χτυπάς το κεφάλι σου πάνω του και να ξεσπάς σε κλάματα, όπως αντιδρά ένας ιστορικός λαός όταν συναντάει ένα αταίριαστο κι αντιαισθητικό κομμάτι τοίχου. Η φωτογραφία που συνοδεύει αυτό το κείμενο εκφράζει ικανοποιητικά το περιεχόμενό του και θα μπορούσε να τιτλοφορηθεί ως εξής: «Η προοπτική της τέλειας ζωής»: μόνος, αποκομμένος, χωρίς επαφή με το περιβάλλον, μαυροφορεμένος, θλιμμένος με σκυφτό το κεφάλι, δακρύζοντας τον τοίχο φιλεί, τον ευγνωμονεί για τα περασμένα μεγαλεία. Σκηνικό που θυμίζει τιμωρία.

Εφόσον βλέπουμε τους διαφόρους σοφούς και θεούς να μην συμφωνούν με τον εαυτό τους, να προωθούν παράλογες πρακτικές και θεωρίες, κι εμείς αμήχανα να κοιτάμε τις παραξενιές της ανθρώπινης ζωής ως ζωντανοί, ας ακούσουμε τι είπε ο Τειρεσίας για τον σκοπό της ζωής στον Μένιππο κατά την κάθοδο του τελευταίου στον Άδη εν όσω ήταν ζωντανός, έτσι όπως μας τα παρουσιάζει ο Λουκιανός: *«Η καλλίτερη και πιο φρόνιμη ζωή είναι εκείνη που κάνουν οι κοινοί άνθρωποι. Παράτα την κουταμάρα ν' αεροβατείς και να εξετάζεις ποιά είναι η αρχή και το τέλος του κόσμου, και περιφρονώντας τους σοφούς και τις ιδέες και παίρνοντας όσα λένε για αερολογήματα, γύρευε απ' όλα τούτο μονάχα το πράγμα: να περνάς καλά το σήμερα, να παραβλέπεις και να γελάς για τα πιο πολλά και να μην πολυσκοτίζεσαι για τίποτα»*. «Carpe diem» (άρπαξε -και αξιοποίησε- τη μέρα) λέει και το λατινικό ρητό. Τελειώνοντας, εφόσον το τέλος είναι ανεπιθύμητο, ανεπιθύμητο είναι και το τέλειο, το άριστο, το υπέρτατο καλό κι επομένως η έννοια του καλού και το σύμβολο της τελειότητας, της μακαριότητας και της ευτυχίας, ο Θεός. Επειδή φοβόμαστε το τέλος αυτό και το αποφεύγουμε, έτσι λογικά πρέπει να φοβόμαστε και να αποφεύγουμε και τον Θεό. Αυτή είναι η πρόταση του παρόντος κειμένου, να τελειώσουμε το τέλειο, να του δώσουμε ένα τέλος, γιατί στη ουσία αυτό ποθεί και το ίδιο, να φτάσει σε ένα τέλος. Ας καταστρέψουμε το τέλειο κι ας το αφήσουμε στο χθες, κι αφού αποτελέσει τέλος, πλέον να μην μας ακολουθεί.

## **Χρήστος Ζάττας**

1. <sup>[1]</sup> Στη γλώσσα των θετικών επιστημών μια άγνωστη μεταβλητή συνηθίζεται να συμβολίζεται με το γράμμα X, το οποίο είναι ταυτοχρόνως και το σύμβολο της πράξεως του πολλαπλασιασμού. Η έννοια που πάντα βασάνιζε τον άνθρωπο είναι αυτή του Χρόνου. Έτσι, έχει επικρατήσει το αρχικό του γράμμα X ως το σύμβολο της άγνοιας αλλά και του πολλαπλασιαστού κάθε μεταβολής στο σύμπαν.

2. <sup>121</sup> Το σημερινό χρήμα στην συντριπτική του πλειονότητα δεν έχει αντίκρισμα σε υλικά αγαθά, όπως ήταν παλαιότερα τα πολύτιμα μέταλλα ή άλλα αγαθά, κι έτσι έχουμε οδηγηθεί σε μια κατάσταση όπου η συνολική αξία των χρημάτων παγκοσμίως να υπερκαλύπτει την συνολική αξία των υλικών περιουσιακών στοιχείων του πλανήτη, δηλαδή αν κατείχε ένα μόνο πρόσωπο το ποσό των χρημάτων που υπάρχουν ηλεκτρονικά θα μπορούσε να αγοράσει όλα τα περιουσιακά στοιχεία του πλανήτη και να έχει και ρέστα.